OPEN MONUMENTEN DAG

Monumenten in Wageningen

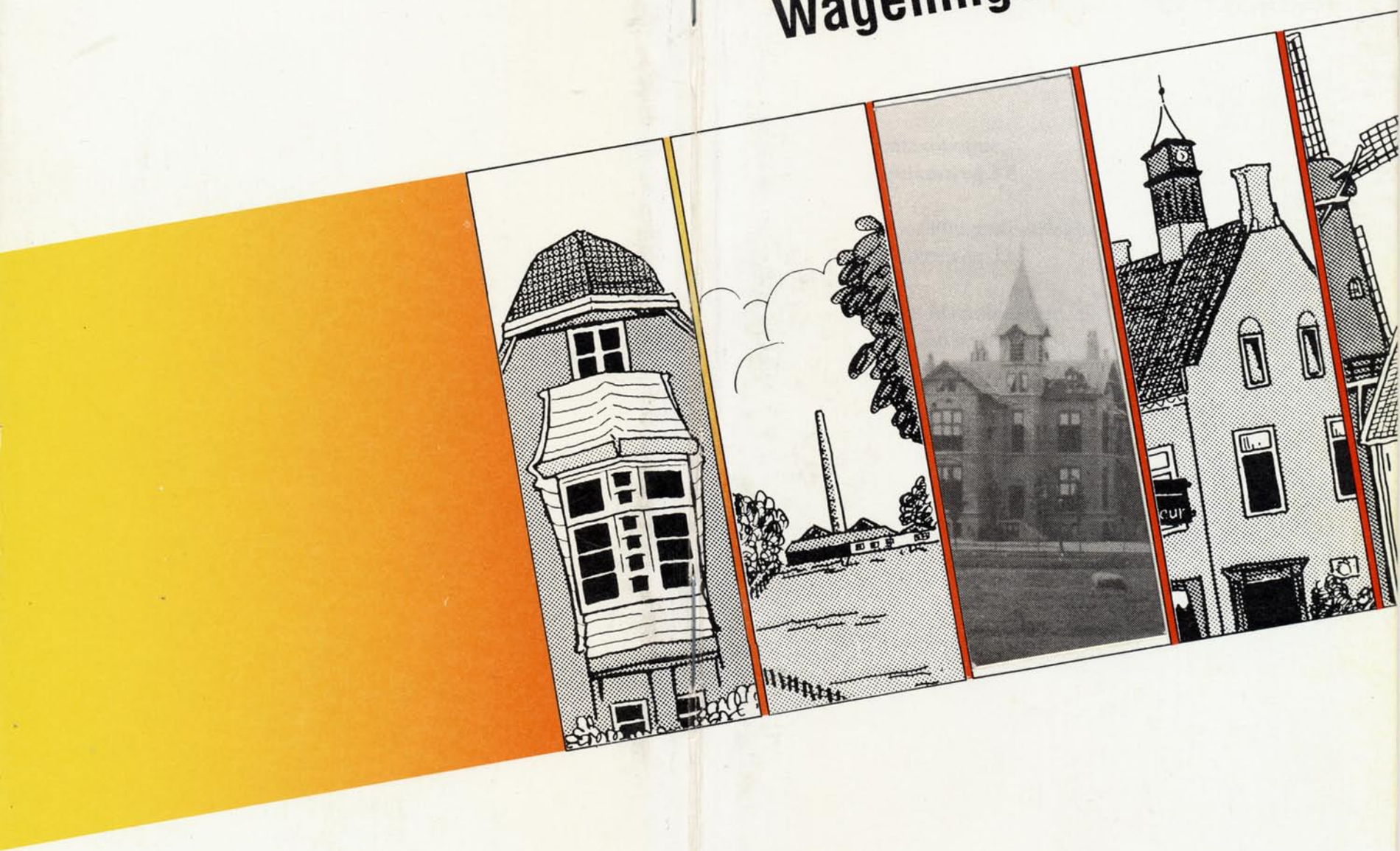

Uitgave: Commissie Open Monumentendag / Gemeente Archief
VROM / Bouwen en Wonen / Monumenten

C.D. Gast en M.E. de Ruiter

IN MODERNE(N) STIJL OPGETROKKEN

een greep uit meer dan 100 jaar bouwen

voor het rijkslandbouwonderwijs in Wageningen

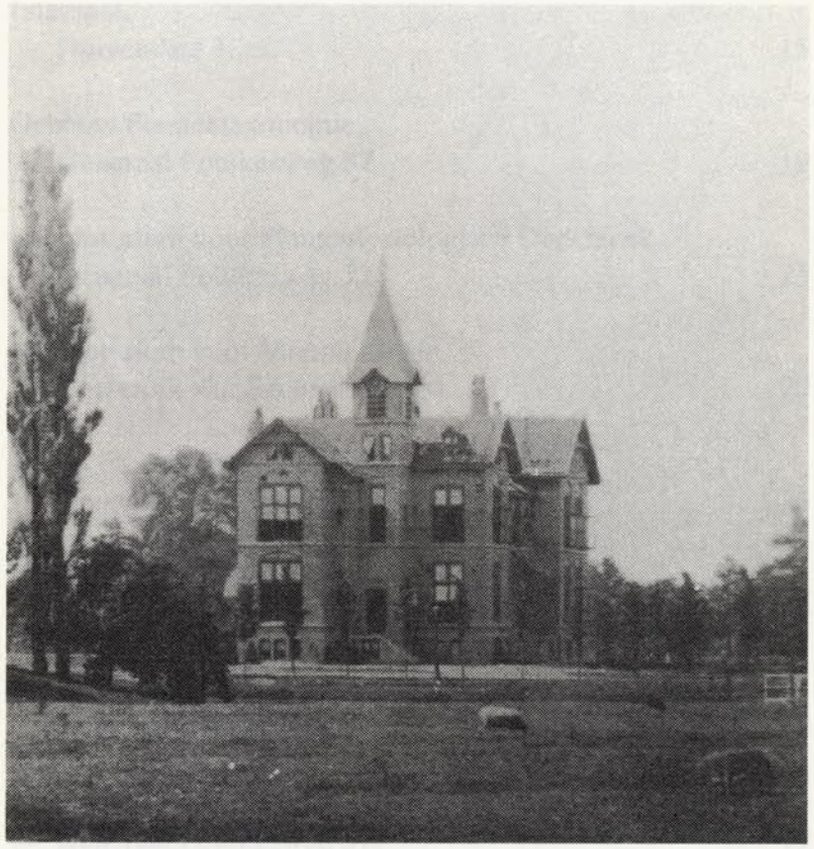

Foto titelblad:
het Internaat van de Rijkslandbouwschool, 1883

Gemeentearchief Wageningen
september 1993

INHOUD

Inleiding 5

Tuinmanswoning met schuur,
Spijk 13 11

Internaat,
Duivendaal 1 15

Gebouw Plantentaxonomie,
Generaal Foulkesweg 37 19

Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek,
Generaal Foulkesweg 72 25

Laboratorium voor Microbiologie,
Hesselink van Suchtelenweg 4 29

Aula,
Generaal Foulkesweg 1a 33

Laboratorium voor Landmeetkunde,
Hesselink van Suchtelenweg 6 39

Jan-Kopshuis,
Generaal Foulkesweg 19 45

Tropische plantenkas,
Generaal Foulkesweg 37 49

Bestuurscentrum Landbouwuniversiteit 55

INLEIDING

In 1873 richtte de gemeente Wageningen met steun van het Rijk een aan de gemeentelijke H.B.S. verbonden landbouwschool op. Het was eigenlijk een tweejarige cursus voortgezet landbouwonderwijs in vervolg op twee jaar onderwijs aan deze H.B.S. In 1876 werd deze gecombineerde school omgevormd tot een rijkslandbouwschool met als plaats van vestiging een groot, uit vier woningen bestaand 18e eeuws gebouw, genaamd "het Bassecour", staande aan de Heerenstraat. Hiermee begon het Rijkslandbouwonderwijs in Wageningen aan zijn lange ontwikkeling van Rijkslandbouwschool tot Landbouwuniversiteit.

Die ontwikkeling ging gepaard met de oprichting van een grote verscheidenheid aan gebouwen voor onderzoek, onderwijs en administratie. Daarnaast werd ook nog een aantal panden opgekocht en verbouwd. Het aantal gebouwen dat de Rijkslandbouwschool en haar opvolgers in hun bijna 120-jarige geschiedenis in gebruik heeft gehad of nog heeft is haast ontelbaar. De samenstellers van dit boekje hebben hun beschrijving dan ook moeten beperken tot een greep van tien uit de veelheid van gebouwen. Het betreft hier uitsluitend panden, die voor de Landbouwuniversiteit en haar voorgangers zijn opgericht; gebouwen die bij de ingebruikneming reeds bestonden zijn buiten beschouwing gelaten. Naast erkende monumenten zijn ook enkele recente, doch markante panden beschreven.
In een publicatie als deze kan natuurlijk niet worden voorbijgegaan aan de betekenis van deze in *Wageningen* staande bouwwerken voor de geschiedenis van de stad. Daarbij komen vragen aan de orde die betrekking hebben op het aanzien van de gemeente: tot welke reacties van particulieren of van lokale autoriteiten heeft het bouwen van de Rijkslandbouwschool en haar opvolgers aanleiding gegeven, en in nauw verband daarmee: welke consequenties heeft dit gehad voor de stedebouwkundige ontwikkeling van Wageningen?

De bouwactiviteiten van de Rijkslandbouwschool werden in de beginperiode door de plaatselijke overheid zeer positief beoordeeld. Het gemeentebestuur toonde zich uiterst behulpzaam ten opzichte van de jonge Rijkslandbouwschool bij het scheppen

van voldoende accommodatie voor onderwijs en onderzoek. De gemeentelijke "bouwpolitie" (bouwtoezicht) van Wageningen strekte zich in de 19e eeuw niet uit over bouwplannen van het Rijk. In het gemeentearchief is tot nu toe geen aanvraag voor de bouw van een der panden van de Rijkslandbouwschool aangetroffen. Dat het Rijk zijn eigen gang ging deerde de gemeente kennelijk niet, eerder nog gaf ze een financiële bedrage of was ze behulpzaam met het verwerven van grond. Negatieve geluiden over de architectuur of de situering van rijksgebouwen kwamen aanvankelijk slechts van particuliere zijde. De gemeente behandelde de aanvankelijk wat moeizaam groeiende Rijkslandbouwschool voorlopig nog als een kasplantje dat bescherming nodig had.

Afb. 1.
Duivendaal, het eerste "uitbreidingsplan" van de Rijkslandbouwschool, hier nog zonder het Internaat. 1881.

Na 1918, het jaar waarin de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Bosbouwschool tot hogeschool werd verheven, groeide een andere, lossere verhouding tussen beide instellingen. Onafhankelijk van elkaar ontwikkelden zij ieder hun eigen ruimtelijke-ordeningsplannen: de Landbouwhogeschool ontwierp een plan om te komen tot een concentratie van gebouwen, met inbegrip van een nieuw hoofdgebouw, op de Wageningse Berg; de gemeente stelde een op de Woningwet 1901 gebaseerd, diverse malen herzien uitbreidingsplan voor het hele gemeentelijke territorium vast. Het L.H.-plan strookte op onderdelen niet geheel

met de in 1928 vastgestelde versie van het gemeentelijk uitbreidingsplan. Zo wilde de gemeente op de Wageningse Berg, waar de Landbouwhogeschool laboratoria en zelfs een nieuw hoofdgebouw had gepland en voor een deel reeds gebouwd, slechts ruim opgezette villabouw toestaan om zo het fraaie landschappelijke karakter van dit gebied zoveel mogelijk te behouden. Hoewel het plan weliswaar maar zeer ten dele kon worden uitgevoerd, handhaafde de Landbouwhogeschool haar claims op dit gebied. Hier lag de kiem van een conflict, dat in de jaren veertig, bij de bepaling van de locatie van het Laboratorium voor Landmeetkunde, de proporties van een flinke aanvaring zou aannemen.

Ook op het gebied van het bouw- en woningtoezicht ontstonden andere verhoudingen. Bouwplannen van het Rijk doorliepen sinds de inwerkingtreding van de Woningwet 1901 de normale procedures, die voor alle bouwaanvragen golden. Bovendien begon in 1919 de ontwikkeling van het welstandstoezicht, waaraan ook de bouwplannen van het Rijk onderworpen zouden worden. In dat jaar riep de gemeenteraad namelijk een welstands- of schoonheidscommissie, destijds Commissie voor Stadsschoon genoemd, in het leven. Dit orgaan, bestaande uit plaatselijke deskundigen, waaronder één bouwkundig ingenieur, kreeg tot taak burgemeester en wethouders te adviseren over de vraag of het uiterlijk van een te bouwen pand noch op zichzelf, noch in verband met zijn omgeving uit estetisch oogpunt aanstoot zou kunnen geven. Het raadsbesluit was het gevolg van een initiatiefvoorstel van het lid G.B. Peppelman van Kampen, scheikundige aan het Rijksproefstation voor Veevoederonderzoek, waarin deze vroeg om, in navolging van o.m. de gemeente Renkum, een welstandsartikel in de gemeentelijke bouwverordening op te nemen. In de toelichting op zijn voorstel uitte hij zijn grote ergernis over "de vloedgolf van smakeloosheid welke zich over het geheele land verbreidde (....)" en hij vroeg zich dan ook "met verbazing en ontzetting [af] hoe het mogelijk was dat gedurende zoovele jaren in het land van Jacob Maris de van vorm en kleur vloekende misbaksels, die thans allerwege stad en land ontsieren, als paddestoelen uit den grond konden verrijzen". Zonder concrete gevallen te noemen stelde hij vervolgens vast dat "ook het aanzien van Wageningen tengevolge van die algemeene miskenning van de waarde van goede architectuur ten zeerste [is] geschaad". In 1924 ver-

dween de eerste Wageningse welstandscommissie weer van het toneel. De gemeente droeg de taak van de commissie vervolgens in 1927 over aan de Geldersche Schoonheidscommissie, een onafhankelijk adviescollege van deskundigen ingesteld door het "Geldersch Genootschap tot bevordering en instandhouding van de schoonheid van stad en land". De reden van de geruisloze verdwijning van de eerste commissie is vermoedelijk te vinden in de behoefte van de gemeente aan adviezen van een onpartijdiger en deskundiger college.
Wageningen was indertijd tamelijk vooruitstrevend met haar welstandscommissie. De Woningwet van 1901 bevatte geen enkele bepaling die de gemeente voorschreef iets te doen op het gebied van de bewaking van uiterlijk schoon van gebouwen en het was voor sommigen zelfs de vraag of welstandstoezicht wel toegestaan was. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog was het welstandstoezicht echter al een wijdverbreid verschijnsel. Als gevolg van de invoering van een nieuwe Woningwet per 1 januari 1965, waarin het welstandstoezicht verplicht voorgeschreven werd, besloot de gemeenteraad in 1967 (opnieuw) een plaatselijke schoonheids- of welstandscommissie in het leven te roepen.
In de meeste gevallen luidden de adviezen van de achtereenvolgende commissies over bouwaanvragen voor gebouwen voor de Landbouwhogeschool zonder verder commentaar positief. In een aantal gevallen werd - althans vóór 1968 - in het geheel geen advies gevraagd. Soms kon het oordeel van de commissie een architect echter tot wijziging van zijn ontwerp brengen.

Door de krachtige naoorlogse groei van de Landbouwhogeschool verrees in korte tijd een groot aantal laboratoria en andere gebouwen in Wageningen. Daar kwam nog een grote aanwas van gebouwen van onafhankelijke agrarisch-wetenschappelijke onderzoeksinstituten bij. De consequenties voor de stedebouwkundige ontwikkeling van Wageningen waren aanzienlijk. Aan de noordzijde van de Generaal Foulkesweg ontstond in de jaren vijftig, als voortzetting op het vooroorlogse plan van concentratie van L.H.-gebouwen op de Wageningse Berg, een nieuwe concentratie van laboratoria en onderwijsgebouwen, het zgn. plan De Dreijen. Hier en elders langs de Generaal Foulkesweg werd de reeds bestaande concentratie van gebouwen verder verdicht. De op de Wageningse Berg gesitu-

eerde gebouwen herbergen afdelingen en vakgroepen die geen of weinig proefvelden nodig hebben. Laboratoria die wel behoefte hebben aan veel ruimte en aan een meer geschikte grondsoort verrezen aan de westzijde van de stad. Gebouwen voor bestuur en administratie bleven in of dichtbij het stadscentrum.
De dreigende ruimtenood leidde, in combinatie met de ambities van Rijk en gemeente om van Wageningen een groot landbouwwetenschappelijk centrum te maken, in de jaren vijftig tot de ontwikkeling van het zgn. Uiterwaardenplan, een project van grootschalige woningbouw in de uiterwaarden. Dit plan, dat uiteindelijk in 1976 door de Kroon werd vernietigd, heeft jarenlang de structuur van de ruimtelijke ordening van Wageningen bepaald en doet dit tot op zekere hoogte nog.
Al de plannenmakerij van de Landbouwhogeschool vereiste nauw overleg met de gemeente. De band van de Landbouwhogeschool met de gemeente in de persoon van de burgemeester, die qualitate qua lid was van het college van curatoren, was natuurlijk niet voldoende. Sinds de jaren vijftig vond dan ook veelvuldig overleg op bestuurlijk en ambtelijk niveau over de kwesties van ruimtelijke planning plaats. Dat heeft o.m. geleid tot een goede samenwerking tussen beide instellingen bij de realisatie van het L.H.-complex op "De Dreijen".

De Landbouwhogeschool heeft na 1945 haar ideeën over de planning van nieuwe accommodaties en de daaruit voortvloeiende behoefte aan ruimte omschreven in diverse rapporten.
In het rapport "Landbouwhogeschool in Wageningen" van maart 1977 wordt als één van de doelstellingen geformuleerd de vorming van zgn. vakgroepclusters. Hierbij zouden vakgroepen, die zich op hetzelfde terrein van wetenschap begeven bij elkaar in één gebouw of gebouwencomplex worden gehuisvest. Een voorbeeld hiervan is de vorming van de vakgroepencluster Landgebruik in het complex De Nieuwlanden. De vakgroepclustering heeft aanleiding gegeven tot veel nieuw- en verbouw.
Een andere voor de stedebouwkundige ontwikkeling van Wageningen belangrijke doelstelling in dit rapport is de nagestreefde verwevenheid in de situering van de L.H.-activiteiten met die van stedelijke functies. In het kader van deze doelstelling heeft de Landbouwuniversiteit gekozen voor het dichtbij het stadshart gelegen terrein Duivendaal als locatie voor het nieuwe hoofdgebouw.

Hoewel de gemeente haar eigen behoeften op het gebied van ruimtelijke ordening had, kwam het er in de praktijk op neer, dat de gemeente haar plannen afstemde op de wensen en behoeften van de Landbouwhogeschool. Wanneer de Landbouwhogeschool ergens wilde bouwen waar dit volgens een bestemmingsbepaling niet toegestaan was, verleende de gemeente doorgaans vlot haar medewerking door het bestemmingsplan aan te passen of ontheffing te geven - of aan een hogere autoriteit te vragen - van een belemmerend voorschrift.

Zoals we hebben gezien gaf de gemeente de Rijkslandbouwschool in de eerste fase van haar bestaan nagenoeg carte blanche bij verwezenlijking van haar bouwactiviteiten en verleende zij bovendien waar mogelijk nog hand- en spandiensten. Die situatie is inmiddels gewijzigd. Toch is ook nu de marge van de gemeente om haar eigen behoeften op het gebied van de kwaliteit van het bouwen en de ruimtelijke indeling van haar gebied te realiseren niet onbeperkt. De Landbouwuniversiteit blijft een factor van grote betekenis in Wageningen. Dat Wageningen er nu heel anders zou uitzien als de gemeentebestuurders van 1873 minder alert waren geweest om de landbouwschool binnen te halen en vervolgens de totstandkoming van de Rijkslandbouwschool met alle middelen te bevorderen, kan moeilijk ontkend worden. De uitspraak die Ph.J. Ketner in Eigen Haard van 13 oktober 1896 deed over de veranderingen die Wageningen sinds de vestiging van het landbouwonderwijs ondergaan had zou - met enige overdrijving wellicht - ook op onze tijd van toepassing verklaard kunnen worden: "Welke vruchten Wageningen thans plukt van de energie en het doorzicht harer bestuurders (...) kan men voor oogen zien, wanneer men het bloeiende stedeke nu doorwandelt, (...) in de laatste jaren heerscht er een bedrijvigheid en levendigheid, die scherp afsteken bij de drukkende stilte, welke in gemeenten van ongeveer gelijken omvang in de nabijheid gewoonlijk wordt gevonden".

TUINMANSWONING MET SCHUUR
(Spijk 13)

In 1876 besloot de gemeenteraad om een groot 18e eeuws gebouw aan de Heerenstraat, "het Bassecour" genaamd, aan te kopen en aan het Rijk in gebruik af te staan ten behoeve van de vestiging van een Rijkslandbouwschool. Het bijbehorend terrein aan de achterzijde van de school werd ingericht tot botanische tuin met ooft- en boomkwekerij. Aan de overzijde van de stadsgracht lag, aan het Spijk, een eveneens tot de koop behorend terrein dat tezelfdertijd tot proefveld werd omgevormd. Dit proefveld kon men met een pontje over de gracht bereiken. Later kwam hier een bruggetje, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog werd vernield en vervangen werd door een nieuwe brug. De proeven die op het proefveld aan het Spijk werden genomen met het kweken van tarwe waren van grote betekenis voor de plantenveredeling. Rond de eeuwwisseling bracht de leraar L. Broekema hier de Duivendaal-, de Spijk- en de beroemde Wilhelminatarwe tot stand. Deze nieuwe tarwerassen hebben de Nederlandse landbouw grote voordelen opgeleverd; ze werden ook in het buitenland veel verbouwd.

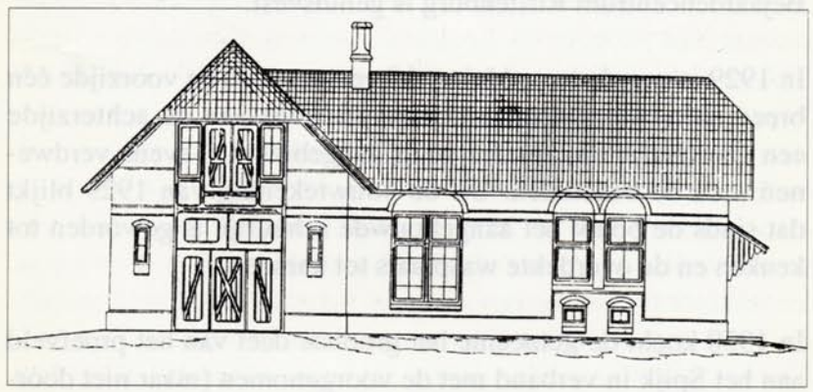

Afb. 2.
Ontwerptekening voor een tuinmanswoning met schuur (nu Spijk 13), 1880.

Op het proefveld aan het Spijk kwam in 1880 een tuinmanswoning met schuur gereed, ontworpen - als arbeiderswoning met dorsvloer - door Jacobus van Lokhorst, evenals een tweetal gebouwen op het terrein Duivendaal. Met het internaat op Duivendaal vormden deze gebouwen de uitwerking van zijn eerste opdracht voor de Rijkslandbouwschool als "Rijksbouw-

kundige voor de Gebouwen van Onderwijs enz." bij de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Aan het hoofd van deze in 1875 opgerichte afdeling stond Jhr. mr. Victor E.L. de Stuers, de bekende kunstkenner en ijveraar voor monumentenbescherming. Van Lokhorst was in 1878 benoemd na een verandering in de organisatie van het Rijksbouwen. Hij heeft in zijn ambtsperiode (1878-1906) een belangrijke verandering gebracht in de architectuur. Zijn ontwerpen - in neo-renaissancestijl - waren gebaseerd op de nieuwe ideeën van P.J.H. Cuypers, Architect der Rijksmuseumgebouwen. Hij is verantwoordelijk voor de totstandkoming van ruim tien objecten in Wageningen.

Kenmerkend voor de gebouwen in Wageningen uit de jaren tachtig van Van Lokhorst zijn: de vèruitstekende dakranden, de bogen boven de deuren en vensters die ingevuld zijn met in een patroon gemetselde bakstenen in meerdere kleuren en de horizontale banden in gele baksteen.
Aardig bij de tuinmanswoning is het steeds terugkerende klaverbladmotief aan de buitenzijde. Helaas wordt de woning wat weggedrukt door het hoge flatgebouw, waarin het Algemeen Bejaardencentrum Rustenburg is gehuisvest.

In 1929 is van de twee kleine dakvensters aan de voorzijde één breed dakvenster gemaakt, terwijl tevens aan de achterzijde een soortgelijk dakvenster werd aangebracht. Tevens verdwenen toen de bedsteden. Uit de bouwtekening van 1929 blijkt dat sinds de bouw het aangebouwde schuurtje is geworden tot keuken en de overdekte wasplaats tot kamer.

In 1950 kocht de gemeente het grootste deel van het proefveld aan het Spijk in verband met de voorgenomen (maar niet doorgegane) plannen om daar een zwembad aan te leggen. De tuinmanswoning werd pas in 1964 overgenomen. Overigens had de gemeente reeds vanaf 1953 getracht het pand in eigendom te verkrijgen om ruimte te scheppen voor de uitvoering van stedebouwkundige plannen in de omgeving Veerstraat, het zgn. Bergpoortplan. Volgens dit plan, waarvan de ontwikkeling niet los gezien kan worden van de voorbereidingen voor het Uiterwaardenplan, zou het Spijk onbebouwd moeten blijven, hetgeen betekende dat de bebouwing daar "gesaneerd" (lees: afgebroken) zou moeten worden. De medewerker van de Landbouwhogeschool die destijds het pand huurde - en het overigens nu nog bewoont - mocht daar voorlopig blijven wonen.
De vernietiging van het bestemmingsplan Uiterwaarden door de Kroon in 1976 heeft de voormalige tuinmanswoning van de slopershamer gered, zonder dat het behoud van het pand hiermee verzekerd was. Het planologisch en architectonisch adviesbureau OD205 uit Delft toonde in zijn rapport Binnenstad Inventarisatie 1976 weinig waardering voor de oude tuinmanswoning: de architectonische kwaliteit wordt "matig" en de stedebouwkundige kwaliteit "indifferent" genoemd. Door de stijgende belangstelling voor 19e eeuwse bouwstijlen is de waardering van Spijk 13 sindsdien echter gestegen. Het pand is onlangs op de monumentenlijst geplaatst, een ontwikkeling die dit ontwerp van Van Lokhorst eindelijk recht doet.

INTERNAAT
(Duivendaal 1)

Al spoedig na de opening van de Rijkslandbouwschool in 1876 bleken de accommodaties voor onderwijs en onderzoek te klein. Reeds in 1878 werd daarom door de regering een terrein aangekocht, "Duivendaal" genaamd, "in de onmiddellijke nabijheid" van de stad gelegen. Zoals hiervoor vermeld, bestond een deel van de eerste opdracht van Van Lokhorst voor de Rijkslandbouwschool uit het ontwerpen van een aantal gebouwen voor dit nieuw aangekochte terrein. Dat waren: een gebouw voor demonstratief onderwijs annex woning, een kabinet voor landbouwwerktuigen en een internaat. Het ontwerp en de bouw van de eerste twee gebouwen verliepen zonder problemen. Ze werden in 1880 gebouwd en bestaan nu nog, op de stallen van het gebouw voor demonstratief onderwijs na. Het internaat kwam echter niet zonder problemen tot stand.

Op voorstel van de regering was in 1878 in beginsel tot de bouw van een internaat besloten en waren gelden op de begroting van 1879 toegestaan. Op 11 februari 1879 schreef de inspecteur van het middelbaar onderwijs, M. Salverda, aan de directeur van de Rijkslandbouwschool, dat hij de eisen in het ontwerp rijkelijk ver vond gaan. "Is dit niet wat meer dan het noodige? Zie toch s.v.p. eens, of niet vereenvoudiging mogelijk is. (...) Uw denkbeeld veertig jongelui op te neemen in 't internaat lacht mij niet toe. (...) Eigenlijk is heel 't internaat een noodzakelijk kwaad." Het ontwerp van 3 mei 1879 met een kostenraming van *f* 62.500,- vond de minister van Binnenlandse Zaken, J. Six, aan wie het werd toegezonden veel te duur; het ontwerp en de begroting moesten worden bijgesteld. Ook stuurde directeur Jongkindt Coninck in februari 1880 de minister een alternatief ontwerp van de Wageningse stadsarchitect met een raming van *f* 35.000,-. De tekening toont een gebouw in neoclassicistische bouwstijl met pilasters aan weerszijden van de ramen, een fronton boven de hoofdingang en kroonlijsten. Die stijl was vooral kenmerkend voor de Nederlandse architectuur van de eerste helft van de 19e eeuw; in de tweede helft werd die vormentaal verdrongen door Victor de Stuers en Cuypers. De kritiek van De Stuers in zijn brief aan de minister luidde aldus:
"Over de aesthetica zal ik kort zijn. Al het voorgaande betrof

eenvoudig de constructie en de doelmatigheid en de duurzaamheid van het gebouw. (...) Doch de opmerking dient mij van het hart te gaan dat het dwaas is voor een pensionaat van landbouwalumni een gebouw te ontwerpen in een stijl waarvan de motieven aan Griekse tempels ontleend zijn. (...) De belachelijke gevel van dit internaat is voor mij voldoende om den ontvanger te klasseeren onder die timmerlieden, waaraan vroegere regeeringen tot schade der schatkist en tot schande van het land reeds te lang ons achterlijk bouwwezen hebben toevertrouwd".

Op 9 september 1881 vond uiteindelijk de aanbesteding plaats. Aannemer J. van Groenendael uit Loosduinen bleek de laagste inschrijver voor *f* 44.375,- te zijn. Eind 1882 werd het internaat geopend. De gemeente legde een ijzeren brug over de gracht bij Duivendaal, waardoor de afstand van internaat tot school "van ongeveer 10 tot nog geen 3 minuten gaans" werd verkort.

De leerlingen van de Rijkslandbouwschool waren vrij in hun keuze van huisvesting. Naast het internaat vonden ze onderdak bij particulieren en bij leraren. In de prospectus van het internaat, opgenomen in het programma van onderwijs van de Rijkslandbouwschool van het leerjaar 1882/1883, wordt de volgende informatie gegeven: "Het kostgeld bedraagt *f* 450,- jaarlijks.(...) Ten laste van de Ouders en Voogden blijven: (....) Kosten voor muziek-, scherm- en danslessen, indien deze worden begeerd. Voor het gebruik van de piano wordt drie gulden per kwartaal berekend". Over wat het internaat zijn kostgangers te bieden had, valt het volgende te lezen: "De jongelieden (...) genieten daar eene gezonde, krachtige voeding (...) en een aangenaam huiselijk verkeer (...)". Het internaat stond onder leiding van een bestuurder, de leraar schoonschrijven K.H. Klein, die niet alleen de materiële aangelegenheden van het internaat regelde, maar die, ter geruststelling van ouders en voogden, het ook tot zijn taak rekende de zedelijke ontwikkeling van de jongelieden met zorg te behartigen: "Zij zijn gehouden zich te onderwerpen aan de regelen van het huis, zooals in elk ordelijk gezin het geval is. Op beschaafde vormen en een goeden toon wordt nauwkeurig gelet. (...) Wat de opvoeding aangaat, volgt hij [de bestuurder] het beginsel, dat de jeugdige mensch moet leeren zijn eigen opvoeder en leidsman te zijn. Daarom laat hij den jongelingen eene gepaste vrijheid in overeenstemming met hunne ontwikkeling en hun leeftijd; hij houdt echter nauwlettend toezicht op hun doen en laten en beperkt de verleende vrijheid, waar dit onverhoopt mocht blijken noodig te zijn".

Afb. 3.
Leerlingen van de Rijkslandbouwschool in het Internaat, omstreeks 1890.

Het gebouw Duivendaal 1 heeft slechts veertien jaar als internaat gefungeerd. Het instituut voldeed niet meer aan de verwachtingen en werd bij de grote reorganisatie van de Rijkslandbouwschool van 1896 opgeheven. Deze ingreep was bedoeld om de sterk toegenomen differentiatie in niveaus en soorten landbouwonderwijs in een betere organisatorische vorm te gieten. Tevens werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om het nijpend ruimtetekort in het Bassecour, het hoofdgebouw aan de Heerenstraat, te verminderen door de oprichting van twee nieuwe gebouwen, t.w. de Rijkstuinbouwschool en de Rijks H.B.S. Door de opheffing van het internaat kwam het pand Duivendaal 1 vrij voor de huisvesting van de nieuwe afdeling Landbouwschool. Deze opleiding sloot aan op het uitgebreid lager onderwijs. De directeur van die afdeling gebruikte een gedeelte van het gebouw als zijn woning.

Bij een nieuwe reorganisatie in 1904 werden de in 1896 gevormde afdelingen geheel verzelfstandigd. De afdeling Landbouwschool ging verder als zelfstandige school onder de verwarrende naam Rijkslandbouwschool. Van de vier in 1896 ge-

creëerde en in 1904 tot zelfstandige scholen omgevormde afdelingen bleven er na enkele jaren nog twee over: de zojuist genoemde Rijkslandbouwschool (de voormalige afdeling Landbouwschool) en de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool (de voormalige afdeling Hoogere Land- en Boschbouwschool). De (nieuwe) Rijkslandbouwschool werd in 1912 opgeheven, niet wegens gebrek aan succes, maar om organisatorische redenen. Het probleem was ontstaan doordat een aantal leraren ook na 1904 aan meer dan één school verbonden bleef. Het bleek op den duur bezwaarlijk om onderwijs te geven aan opleidingen van verschillend niveau en met een verschillend programma. De leerlingen van de in Wageningen opgeheven opleiding konden kort daarop terecht in de pas geopende Middelbare Landbouwschool te Groningen en de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer.
Van 1912 tot 1992 heeft het voormalige internaatsgebouw diverse afdelingen van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool en de Landbouwhogeschool/-universiteit gehuisvest.

In 1928 werd een klein gedeelte van het voormalige internaatsgebouw hoger opgetrokken. Bij de verbouwing in 1955 verdwenen de hoofdingang met trap in de noordwestgevel en de trap met veranda aan de zuidwestgevel. De trap naar de enig overgebleven ingang werd verlegd.
Ten behoeve van de huidige gebruiker, de Stichting Sociale Huisvesting Wageningen is het gebouw in 1992 en 1993 inwendig gerenoveerd, waarbij onder meer verlaagde plafonds werden aangebracht. Aan de buitenzijde werd het gebouw zodanig behandeld, dat het een pas gebouwd uiterlijk heeft gekregen.
Aan de toren zijn wijzerplaten gemonteerd. In het ontwerp van het internaat was op verzoek van directeur Jongkindt Coninck een klok opgenomen ter bevordering van de orde. Blijkbaar zijn de kosten daarvan te hoog geweest, want een uurwerk is er nooit gekomen. Pas bij de laatste renovatie is er alsnog een klok in de toren aangebracht.
Het pand is in 1988, tegelijk met enkele aangrenzende L.H.-gebouwen uit dezelfde periode, op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.

GEBOUW PLANTENTAXONOMIE
(Generaal Foulkesweg 37)

Aan de Generaal Foulkesweg in de zuidwestelijke hoek van het Arboretum "De Dreijen" staat het gebouw van de vakgroep Plantentaxonomie van de Landbouwuniversiteit. Het bestaat uit een oud gedeelte met een klok in de voorgevel en een nieuw gedeelte waarop de naam "Herbarium Vadense" (Wagenings Herbarium) prijkt.
Het oude deel, dat bij oudere Wageningers bekend staat als "de Tuinbouwschool" en bij anderen als "het Gebouw met de Klok", is in 1895 door rijksbouwmeester J.van Lokhorst als Rijkstuinbouwschool ontworpen. Het plan voor de bijbehorende schooltuinen is een ontwerp van de tuinarchitect Leonard A. Springer. Het complex werd op 3 oktober 1896 door de minister van Binnenlandse Zaken, S. van Houten, geopend. De electrische klok, waaraan het gebouw een van zijn namen dankt, is daar al omstreeks 1900 aan de voorgevel aangebracht en sinds 1908 eigendom van de gemeente, die het uurwerk ook nu nog lopend houdt.

De Rijkstuinbouwschool had zijn ontstaan te danken aan de al eerder vermelde reorganisatie van de Rijkslandbouwschool in 1896. Bij die gelegenheid werden vier afdelingen in het leven geroepen, elk onder een eigen directeur. De Rijkstuinbouwschool, die van het begin af aan zo genoemd werd, was dus aanvankelijk in feite niet meer dan de afdeling Tuinbouw van de Rijkslandbouwschool te Wageningen. Voor deze afdeling en voor de afdeling H.B.S. zijn nieuwe gebouwen neergezet, die beide ontworpen zijn door Van Lokhorst.

Rijksbouwmeester Van Lokhorst ontwierp een gebouw in, wat in een plaatselijke VVV-gids van 1899 wordt genoemd de "zuidoostenrijkse stijl". Zo hier sprake is van een bepaalde stijl dan is het rustieke karakter, dat wel enigszins doet denken aan de toen populaire Zwitserse chaletstijl, daarvan een belangrijk kenmerk. Van Lokhorst heeft kennelijk een gebouw willen neerzetten dat qua architectuur paste in de fraaie landschappelijke omgeving van de toen nog bijna onbebouwde Wageningse Berg. Rustieke kenmerken vinden we in de veranda, de kleine hoekserre op de eerste verdieping, het houtbeschot onder de puntgevels en boven de hoekserre en in de grote rondbogen

met de galerij op de bel-etage. Ook de schilddaken dragen bij aan het landelijk aanzien van het pand. Veel ornamenten heeft het gebouw desondanks niet. De enige doelbewuste verfraaiingen aan het bouwwerk vormen de banden van gele baksteen (ook wel speklagen genoemd) in de overigens in rode baksteen opgetrokken voorgevel en de in de gevel aangebrachte natuursteen met randversiering, waarop de naam en het stichtingsjaar van het gebouw staan vermeld: "Rijkstuinbouwschool Anno 1896". De rondbogen, de veranda en de portiek met daarboven een kleine serre waren weliswaar verfraaiende elementen maar hadden een functionele betekenis ten dienste van de gebruikers van het gebouw, zoals we hierna nog zullen zien.

Afb. 4.
De Rijkstuinbouwschool, omstreeks 1900.

Bij het ontwerpen van zijn gebouwen werkte Van Lokhorst, zoals hij zelf zei "van binnen naar buiten". Hij streefde ernaar de indeling van het gebouw, zoals die bepaald werd door het programma van eisen, aan de uiterlijke verschijning van het bouwwerk zichtbaar te maken. Die werkwijze is aan de Rijkstuinbouwschool wel af te lezen.
In het middendeel met zijn grote ramen zijn de leslokalen en de bibliotheek ondergebracht. De galerij met de twee grote rondbogen had, zoals hiervoor reeds aangestipt, oorspronkelijk een praktische betekenis: hier konden de in de tuin werkende leerlingen bij zware regen schuilen. In de rechtervleugel bevonden zich een terzijde uitspringend, dus goed herkenbaar trappenhuis, een directeurs-, een docenten- en een wachtkamer. De directeur zelf woonde in de linkervleugel van het pand. Dit

gedeelte oogt speelser dan het voor de school bestemde deel van de inrichting. Geheel links gaf een portiek toegang tot de woning. Door twee openslaande deuren bereikte men vanuit de ruime, rechts van het portiek gesitueerde woonkamer de houten veranda. De eerste verdieping bevatte een hoekserre en - boven de woonkamer - een salon. De serre had van origine een opmerkelijke functie: hier diende "naar wensch der Regeering winter en zomer een uitgezochte collectie bloemen en planten verzorgd [te] worden, want ze moet als het ware een uithangbord vormen van de Tuinbouwschool, uitstekend gelegen als ze is in 't gezicht van degenen, die van de stad den berg opgaan".

Uit persverslagen van die tijd blijkt dat de architectuur van de school niet bij iedereen waardering vond. Ph.J. Ketner schreef in Eigen Haard (10 oktober 1896): "in eenvoudigen stijl opgetrokken maakt het gebouw een sobere maar soliede indruk", maar voegde daaraan toe dat "het uitwendige van het gebouw in zijn geheel een ander aanzien zal krijgen wanneer de muren en de groote dakvlakte met hare roode pannen verborgen en beschermd worden achter eene dichte klimopbedekking". Het Nederlandsche Tuinblad (17 oktober 1896) was nog duidelijker in zijn oordeel: "Mooi kan men het gebouw nu bepaald niet noemen, het felle rood der pannen, de vreemdsoortige spitsen aan den gevel en de twee eigenaardige bogen aan de voorzijde maken een vreemden indruk". Het oordeel van J. van Slooten, die in Eigen Haard van 13 augustus 1904 een uitvoerige beschouwing aan de Rijkstuinbouwschool wijdde, was echter positief: "Geen vreemdeling zal op zijn weg [naar de Wageningse Berg] ontgaan het fraaie uit rooden baksteen opgetrokken en met roode pannen gedekte gebouw, dat (...) is neergezet in eene omgeving, die vrij dadelijk de bestemming verraadt". Elders in dat artikel spreekt hij van een "in modernen stijl opgetrokken bouwwerk". Dr. H. Bos, leraar plant- en dierkunde aan de Rijkslandbouwschool, refereerde in Eigen Haard van 12 oktober 1901 aan de gemengde gevoelens waarmee zijn tijdgenoten kennelijk tegen de schepping van Van Lokhorst aankeken met de ironische constatering, dat "het gebouw langzamerhand met klimplanten zodanig [is] begroeid dat de discussie over het al dan niet sierlijke van den bouwtrant alras in het groen wordt gesmoord".

De Rijkstuinbouwschool bleek als onderwijsinstelling geen

succes te zijn en moest in 1906 worden opgeheven. Het gebouw bood vervolgens huisvesting aan het Instituut voor Phytopathologie (plantenziekten) van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool en aan de Phytopathologische Dienst, beide onder directie van professor dr. J. Ritzema Bos, die ook zijn intrek nam in de directeurswoning. In 1925 maakten deze instellingen plaats voor de Laboratoria voor Plantensystematiek en voor Entomologie. Het eerstgenoemde laboratorium, nu de vakgroep Plantentaxonomie, beheerde de botanische tuin op de Wageningse Berg - aanvankelijk was die in "De Dreijen" de enige grote botanische tuin -, het Herbarium Vadense en een collectie tropische planten in een achter het gebouw staande tropische kas. Tegenwoordig is het beheer van de Botanische Tuinen toevertrouwd aan een afzonderlijke, in hetzelfde gebouw gevestigde directie.

In 1927 is bij een nogal ingrijpende verbouwing veel veranderd aan de voormalige Rijkstuinbouwschool. Aan de achterzijde kwam een forse uitbreiding om ruimte te bieden aan enkele practicum- en collegezalen. De directeurswoning aan de linkerzijde moest plaatsmaken voor laboratoria, kamers voor de wetenschappelijke staf en andere dienstruimten. Tijdens deze operatie werd de voorgevel "rechtgetrokken". Hierbij verdween de portiek van de voordeur van de woning en bleef van de karakteristieke veranda niet meer over dan een laag balkonnetje, dat tenslotte na de oorlog geheel werd verwijderd. Reeds vóór 1927 was al een van de rondbogen met een venster afgesloten.

In 1975 besloot de Landbouwhogeschool om aan de westzijde van de Botanische Tuin "De Dreijen", aan de Arboretumlaan, een Botanisch Centrum te stichten, een gebouwencomplex voor onderwijs en onderzoek van een groep van botanisch gerichte vakgroepen. Tevens werd besloten fondsen voor dit doel te reserveren om de vele bouwactiviteiten die dit zou vergen te kunnen bekostigen. Dit opende voor de vakgroep Plantensystematiek en -geografie, zoals dit onderdeel van de hogeschool toen nog heette, het perspectief om eindelijk een oplossing voor het dringende ruimtetekort te vinden. De bewaring van het "Herbarium Vadense" was een grote bron van zorg. Deze collectie gedroogde planten was na de oorlog zo gegroeid dat ze verdeeld over drie gebouwen moest worden bewaard. Dat gebeurde behalve in de oude Rijkstuinbouwschool en in een der gebouwen van het nabijgelegen L.H.-complex "De Dreijen", ook in een voor dit doel ondeugdelijke, in 1963 achter het oude gebouw neergezette barak. Bij de lancering van het plan van het Botanisch Centrum gloorde weliswaar op termijn enige hoop op verbetering van de huisvesting van Plantentaxonomie, maar de op handen zijnde oplossing was niet aanlokkelijk voor de bewonderaars van Van Lokhorsts schepping. De nieuwste herziening van het gemeentelijk uitbreidingsplan voor het gebied ten oosten van de Arboretumlaan schreef namelijk afbraak van de oude monumentale Rijkstuinbouwschool voor. De uitvoering van de tweede fase van het plan van het Botanisch Centrum bracht een gunstige wending in het dreigende noodlot van het oude pand. Terwille van een goede ruimtelijke spreiding van de bebouwing, met inbegrip van de kassen, besloot de Landbouwhogeschool gebruik te maken van het oude gebouw van Plantentaxonomie. Dat moest dan intern worden verbouwd en uitgebreid worden met een nieuwe vleugel speciaal bestemd voor de berging van het "Herbarium Vadense", dat inmiddels was uitgegroeid tot een verzameling van meer dan 500.000 gedroogde planten. Nadat ontheffing van de bestemmingsbepaling tot afbraak van het oude gebouw was verkregen kon met de bouw worden begonnen. Op 22 mei verrichte staats-secretaris A. Ploeg de officiële opening van het nieuwe complex van Plantentaxonomie. Daarna stond nog een opknapbeurt van de voorgevel op het programma.
Architect ir. W.R. de Vries heeft, uitgaande van de bijzondere bestemming van de uitbreiding van het gebouw van Plantentaxonomie - de berging van een herbarium - met opzet gekozen voor een afzonderlijke bouwkundige eenheid en niet voor een aan het oude gebouw aangepaste nieuwbouw. De ingangspartij met het schuine dak vormt daarbij een trait d'union tussen oud- en nieuwbouw. Aanvankelijke suggesties van de schoonheidscommissie om de gevels van de aanbouw in baksteen uit te voeren zijn uiteindelijk niet gerealiseerd. Het voorstel van de architect om de bovenrand van de gevels van een warm bordeauxrood kleuraccent te voorzien als herhaling van de kleur van het dak van het oude gebouw is overigens evenmin ten uitvoer gebracht. Wie Van Lokhorsts bouwkundige creatie in zijn oorspronkelijke gedaante van 1896 vergelijkt met zijn huidige verschijningsvorm - "gemoderniseerd" en gekoppeld aan een gebouw van een ander karakter - zal wellicht concluderen dat

het ondanks de huidige opknapbeurt van de voorgevel veel van de door zijn ontwerper bedoelde architectonische zeggingskracht heeft verloren. De geschiedenis van het gebouw heeft echter geleerd dat het erger had gekund.

LABORATORIUM VOOR PLANTENFYSIOLOGISCH ONDERZOEK

(Generaal Foulkesweg 72)

Bij wet van 15 december 1917 werd de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool verheven tot Landbouwhogeschool. De wet trad in werking op 9 maart 1918. Voor deze nieuwe school waren uiteraard nieuwe laboratoria en andere gebouwen nodig als gevolg van de academisering van het onderwijs en het onderzoek. Na overleg met de rijksbouwmeester voor het district waarin Wageningen lag, werd een plan voor een grote concentratie van laboratoria en andere gebouw, waaronder een nieuw hoofdgebouw, op de Wageningse Berg ontworpen. De minister van Landbouw, Nijverheid en Handel en de Tweede Kamer gingen hiermee accoord en het was gelukt een groot aantal percelen in voorkoop te krijgen van niet minder dan 40 eigenaren. De Eerste Kamer onthield op 18 september 1919 echter haar fiat aan het plan vanwege de hoge kosten die met de aankoop van de gronden gemoeid zouden zijn. Bovendien was men er tegen gekant, dat een gedeelte van de aan te kopen percelen slechts op langere termijn in gebruik zou worden genomen en dus renteloos bleef liggen. De Eerste Kamer eiste een onteigeningswet, zodat de gronden zonodig ten algemenen nutte door onteigening zouden kunnen worden verworven. De onteigeningswet kwam er wel - Wet van 4 december 1920, Staatsblad 847 - maar heeft tot niets geleid vanwege de slechte toestand van 's lands financiën. Wel was het Rijk er inmiddels in geslaagd enige percelen in eigendom te verkrijgen, zodat de bouw van laboratoria voor plantenfysiologisch onderzoek en voor microbiologie, waaraan in het bouwplan prioriteit was verleend, doorgang zou kunnen vinden.

Dr. A.H. Blaauw werd op 9 maart 1918 hoogleraar met de leeropdracht: bijzondere onderwerpen uit de plantenfysiologie, met name met het oog op de tuinbouw. Hij was het jaar daarvoor tot leraar aan de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Bosbouwschool benoemd en kreeg toen een woonhuis aan de Heerenstraat toegewezen als laboratorium. Het huis bleek voor zijn plantenfysiologisch onderzoek niet geschikt te zijn. Hij wist - inmiddels hoogleraar - het college van curatoren van de Landbouwhogeschool eind 1918 te overtuigen van de noodzaak een spoedige bouw van een bruikbaar laboratorium te be-

vorderen. Het behoorde zelfs tot de laboratoria, die in het plan voor de bouw van een aantal L.H.-gebouwen en laboratoria op de Wageningse Berg bij voorrang zouden worden gerealiseerd.

Op 22 maart 1919 diende professor Blaauw een gedetailleerd bouwplan in, waarin tevens een inpandige hoogleraarswoning en conciërgewoning zijn opgenomen. Hij was bij het ontwerpen uitgegaan van het in 1905 in vele delen uitgebrachte *Handbuch der Architectur*, waarvan een deel is gewijd aan universiteitsgebouwen.
Blaauw heeft het lab zo beknopt mogelijk gehouden om temperatuur en andere groeifactoren zo goed mogelijk te kunnen beheersen. Omdat het gebouw speciaal voor plantenfysiologisch onderzoek is samengesteld wijkt het nogal af van al het voorgaande. Het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek werd onderdeel van het project waarbij rijksbouwmeester Th.Teeuwisse de architect C.J. Blaauw (geen familie van de hoogleraar) de vrije hand gaf bij het ontwerpen van drie Wageningse laboratoria. In het kader van een reorganisatie was bij de Rijksgebouwendienst kort tevoren besloten een meer kunstzinnige uitvoering van opdrachten na te streven. Rijksbouwmeester Th. Teeuwisse had daartoe architecten aangesteld die zonder zijn inmenging en slechts in samenwerking met de eigenlijke opdrachtgever te werk konden gaan. Blaauw was op dat moment een jonge, betrekkelijk onervaren, maar veelbelovende architect, en was een van de belangrijkste uitdragers van de bouwstijl die wordt aangeduid met Amsterdamse School.
De Amsterdamse School voerde bij uitstek een expressieve bouwtrant. Uitbundige gevellijnen, voorzien van fantasierijke details, onverwacht gestileerde erkers, speels siermetselwerk en ook plastische kapvormen en schoorsteenpartijen werden alle versmolten tot één decoratieve schepping, een visueel festijn.

Reeds in 1919 wordt met de bouw begonnen, maar door vertragingen is het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek pas in 1922 voltooid. Op 14 en 15 december 1922 geeft professor A.H. Blaauw gelegenheid tot bezichtiging van het laboratorium; vanwege zijn gezondheidstoestand moest echter van een officiële opening worden afgezien. Een passage uit het studententijdschrift Ceres van januari 1923 over de bouwtrant

luidt: "Dat hier het artistieke vereenigd is met een practische inrichting, die daaronder in geenen deele geleden heeft, vinden wij een buitengewone vooruitgang en we hopen dan ook, dat bij het ontwerpen van nieuwe laboratoria ook hier de oude karakterlooze bouwerij meer en meer verlaten zal worden." Dat er ook anders gedacht werd over deze bouwtrant en over de manier waarop de nieuwe laboratoria in hun omgeving passen kunt u lezen in het hoofdstuk over het aangrenzende Laboratorium voor Microbiologie, dat in dezelfde stijl is gebouwd en door dezelfde architect is ontworpen.

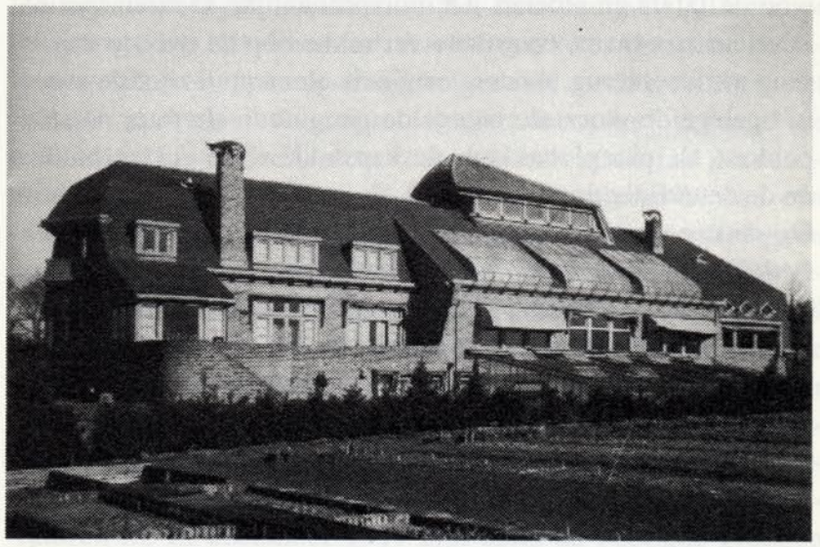

Afb. 5.
Het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek, noordgevel.

Opvallend bij het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek is onder meer het grote dak, dat een afgeronde vorm heeft met een langgerekte, zogenoemde, lantaarn. Haaks op het gebouw en op enige afstand staat een woning in dezelfde stijl.
De hoogleraar Blaauw vroeg al in 1925 een verbouwing aan bij het college van curatoren. Hij wilde een kelderruimte met een constante temperatuur van 9 à 12 graden Celsius. Die kelder zou worden gebruikt bij zijn onderzoekingen met betrekking tot de ontwikkeling van planten - voornamelijk bolgewassen - onder invloed van verschillende temperaturen. Blaauw voorspelde besparingen voor alle kwekers. De kwekers stonden namelijk op het punt over te schakelen op koelinstallaties, terwijl Blaauw hoopte te kunnen bewijzen dat onder de grond, met natuurlijke temperaturen, goedkopere en betere resultaten te boe-

ken zijn. De resultaten van Blaauws belangrijke onderzoekingen hebben het mogelijk gemaakt dat men de bloei van tulpen, hyacinten, narcissen en irissen kon vervroegen.
Als zijn opvolger werd in 1947 dr. E.C. Wassink benoemd. Wassink was zich steeds zeer bewust van de architecturele waarde van het gebouw en verzette zich fel tegen iedere aantasting van het oorspronkelijke ontwerp. Hij kon niet voorkomen, dat de originele donkergroene en okerkleuren licht werden overgeschilderd en het door architect Blaauw ontworpen meubilair werd vervangen door ergonomisch meer verantwoorde tafels en stoelen. De oorspronkelijke kleuren van het interieur zijn thans, op enkele vertrekken op de tweede verdieping na, weer terug. Andere originele elementen zijn: de zwartwit getegelde vloer, de betegelde gangmuur, de trap, de stoppenkast, de paraplubakken, de kapstokken, de collegebanken en de deurklinken.
Op de tweede verdieping van het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek is een omvangrijk glas-in-loodraam in het plafond verwerkt, kenmerkend voor de Amsterdamse School, evenals de houten maskers van de beeldhouwer Johan Polet. De laatste zijn aangebracht boven de entrees.

LABORATORIUM VOOR MICROBIOLOGIE
(Hesselink van Suchtelenweg 4)

Dr.ir. N.L. Söhngen werd in 1917 leraar in de microbiologie. Daarvoor was hij, sinds 1915, directeur van het microbiologisch laboratorium van het Rijkslandbouwproefstation te Groningen, waar hij geëxperimenteerd had met potculturen en onderzoek had verricht naar haver- en hooghalmse ziekten. Een jaar na zijn aanstelling was van onderzoek en onderwijs op zijn studieterrein in Wageningen nog weinig terechtgekomen. Voor colleges was hij aangewezen op het Hoofdgebouw: "Daarvoor is het noodig, dat demonstratiemateriaal over de straat gedragen wordt en trappen op en af, hetgeen de meeste culturen niet kunnen verdragen". Als microbiologisch laboratorium fungeerde een woonhuis in de Heerenstraat, dat daarvoor totaal ontoereikend was ingericht. Van de hem toegezegde bouw van een nieuw laboratorium met ambtswoning was nog altijd geen sprake. In een brief aan de minister schreef hij zelfs: "Ondergetekende meent, voor het geval in het begin van het jaar 1919 niet aan den bouw begonnen kan worden, Uwe Excellentie te moeten verzoeken hem het laboratorium te Groningen weder ter beschikking te stellen". Vier maanden later diende professor Söhngen zijn plannen voor het Microbiologisch Laboratorium, ambtswoning en tuinmanswoning bij het college van curatoren in. In december 1919 zijn zelfs de beoogde gronden nog niet aangekocht. Söhngen stelde toen voor een andere locatie - die wel al rijkseigendom was - te gebruiken en als niet spoedig een begin werd gemaakt met de bouw zelfs de microbiologie tijdelijk als vak te schrappen.

In februari 1920 werd eindelijk begonnen met de onderbouw van het laboratorium. In juli 1920 werd de bovenbouw van het lab voor *f* 254.986,- gegund aan W.F.W. van der Wagt uit Breda. Rijksbouwmeester Th. Teeuwisse presenteerde toen ook het nieuwe ontwerp voor een ambtswoning, waarvan de kosten werden geraamd op *f* 21.000,-.

Het Microbiologisch laboratorium vormde een onderdeel van het al eerder genoemde plan om een concentratie van L.H.-gebouwen en -laboratoria op de Wageningse Berg tot stand te brengen, waarvan het Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek ook deel uitmaakte. Architect was ook hier dus C.J.

Blaauw. Uit een brief betreffende het bouwplan van de Landbouwhogeschool d.d. 22 juli 1920 van de Wageningse burgemeester mr. H.F. Hesselink van Suchtelen in zijn hoedanigheid van lid van het college van curatoren blijkt, dat bij de bouw motieven zijn gebruikt die aan scheepsmodellen zijn ontleend. Hij vroeg zich daarbij overigens af of die motieven - die hij vreemdsoortig noemde - "verder toepassing mogen vinden, en of niet hier naar meer afwisseling in bouwstijl gestreefd moet worden." Het college van curatoren beoordeelde deze bouwstijl in meerderheid negatief. Het slot van een brief van 11 december 1920 aan de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel luidt namelijk: "Dit zoude bovendien de kans verminderen, dat de overige gebouwen der L.H.S. worden opgetrokken in den stijl van het laboratorium voor plantenphysiologie, over de aesthetische waarde waarvan verschillend kan worden gedacht, doch die, althans naar het gevoelen van de meerderheid van ons college, geene verdere propaganda verdient". W. Botman en T. Tummers schrijven in *Het schip van Blaauw*, dat meteen na de voltooiing van de bouw van de laboratoria van Blaauw zijn twee ontwerpen aan de Rijn in de volksmond de naam "het schip" krijgen toebedeeld. "Of men vindt Microbiologie een schip en meent dat Plantenfysiologisch Onderzoek een vliegtuig is (met de - inmiddels gesloopte - kassen aan weerszijden als vleugels en de dakkapel als cockpit) óf Plantenfysiologisch Onderzoek is het schip en dan zou Microbiologie een auto zijn, meer in het bijzonder een Renault (met het dak aan de zuidkant als motorkap en de oprijlaan als ouderwetse treeplank)."
In een brief van 9 juli 1921 aan de minister schreef het college van curatoren dat "bij dien bouw niet die eenvoud [werd] betracht, die een onderwijsgebouw behoort te kenmerken en door den toestand van 's Rijks schatkist gevorderd wordt". Als voorbeeld wordt aangehaald dat bij Microbiologie de reeds zo dikke buitenmuren nog eens tot halverwege met hout bekleed zullen worden en dat in de betonnen lijst langs de gevel "ten koste van zeer veel arbeid een speciale harde buitenlandsche kalksteen verwerkt is". Men achtte deze ingrepen "reeds daarom afkeurenswaardig, omdat hun voornaamste doel schijnt te zijn, den onjuiste indruk te vestigen, dat de bovenbouw uitsluitend van hout is opgetrokken en de betonnen lijst geheel uit bedoelden kalksteen bestaat". Het college eindigt de brief met: "Wij vragen ons met zorg af, of degenen, aan wie de stichting

der nieuwe laboratoria is opgedragen, wel in staat zijn bij den bouw eenvoud met doelmatigheid te vereenigen".

Afb. 6.
Het Laboratorium voor Microbiologie, westgevel.

De minister nam de kritiek serieus en vroeg nog diezelfde maand Rijksbouwmeester Teeuwisse om opheldering. Teeuwisse antwoordde dat getracht is op economische wijze aan de gestelde eisen te voldoen en dat een logische uitwerking hiervan "aanleiding gaf tot een min of meer van het gebruikelijke droge karakter van onderwijsgebouwen afwijkende uiterlijke vorm". Hij erkende dat de bekleding met houtwerk van de buitenmuren uit esthetische overweging was aangebracht, maar dit zou niet veel duurder zijn geweest dan de gebruikelijke bepleistering of toepassing van gevelsteen. Bij de gevellijst werd afval van kalksteen toegepast om de lelijke cementkleur te vermijden. Volgens hem was het ontwerpplan toch zo uitgevoerd "dat het zelfs met de aangebrachte niet noodzakelijke versieringen een vergelijking met andere onderwijsgebouwen in economisch opzicht zeer wel kan doorstaan". Met betrekking tot de klachten over de trage vorderingen had hij in november 1920 aan de minister geschreven, dat het hem onmogelijk was volgens een vast omlijnd plan te werken, zolang niet alle te onteigenen percelen ter beschikking stonden. Ook zou een en ander vlotter zijn verlopen, als de hoogleraren zich minder met de uitvoering hadden bemoeid!
Niet alleen bij sommige, bij de bouw betrokken autoriteiten waren twijfels gerezen over de kwaliteit van de scheppingen van architect Blaauw in Wageningen. De tuinarchitecten H.F.

Hartogh Heijs van Zouteveen en L.A. Springer uitten in de toelichting op hun - overigens niet aanvaarde - ontwerp voor het gemeentelijk uitbreidingsplan 1928 ongezouten kritiek op de toen bestaande bebouwing op de Bergrand. In die kritiek werden de Laboratoria voor Microbiologie en Plantenfysiologisch Onderzoek niet gespaard: "Gedeeltelijk is de Bergrand reeds bedorven door het z.g. Villapark [de bebouwing aan de Nassaustraat-Hinkeloordseweg] en nu weder door de Universiteitsgebouwen van de Landbouw Hoogeschool. Gelukkig is het wandelpad langs de Rand open gebleven en biedt deze den wandelaar nog het schoone uitzicht over Rijn en Betuwe. Met den rug naar de onsmakelijke gebouwen van de Landbouw Hoogeschool".

Het laboratorium werd op 9 december 1922 officieel geopend. Het is zo ruim opgezet, dat het nog steeds voldoet. In het interieur is weinig van het oorspronkelijke overgebleven. Niettemin prijkt Microbiologie, naast dat andere "onsmakelijke" gebouw op de Bergrand (het Laboratorium voor Planten-fysiologisch Onderzoek), op de gemeentelijke monumentenlijst.
De voor de Landbouwhogeschool ontworpen laboratoria van Blaauw zijn voor Nederland uniek in hun soort en daardoor van hoge exemplarische waarde.

AULA
(Generaal Foulkesweg 1a)

In het plan van 1919 om een complex van laboratoria en andere gebouwen op de Wageningse Berg te bouwen was ook een aula opgenomen. Zoals we reeds hiervoor zagen, ging dat plan niet door vanwege de toestand van 's rijks financiën. Daardoor werd in 1920 overgegaan tot de bouw van een houten gebouw op Duivendaal, dat op 9 maart 1921 in gebruik werd genomen. Het ging dienen voor L.H.-bijeenkomsten van grote groepen. Voordien werd hiervoor het gebouw Junushoff gehuurd.

In 1926 was het 50 jaar geleden, dat de Rijkslandbouwschool was opgericht. Ter gelegenheid van dit jubileum werd er een omvangrijk Comité tot Herdenking van het Halve Eeuwfeest gevormd. Z.K.H. Prins Hendrik aanvaardde het voorzitterschap van het Ere-comité; voorzitter van het uitvoerend comité werd dr. F.E. Posthuma, de oud-minister van Landbouw, Nijverheid en Handel. Hij wendde zich in 1926 "tot allen die hun welvaart aan het landbouwonderwijs te danken hebben". In korte tijd was door cultuurmaatschappijen, verenigingen en particulieren in Nederland en vooral in de toenmalige koloniën een flink geldbedrag bij elkaar gebracht. Het doel was de Landbouwhogeschool een duurzaam monument aan te bieden ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het rijkslandbouwonderwijs door oud-studenten, uit dankbaarheid voor het genoten onderwijs. Vanaf het begin werd daarbij gedacht aan een aula, waarbij erop werd gerekend dat een geschikt terrein zou worden verstrekt.
De voorzitter van het uitvoerend comité van het Comité tot Herdenking van het Halve Eeuwfeest, dr. F.E. Posthuma, bood al op 15 september 1926 de nog te bouwen aula aan de minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw aan. Spoedig daarna werd uit de staatskas een terrein aangekocht tussen hotel De Wereld en studentensociëteit Ceres, tegen een prijs van *f* 8,- per m^2, zonder dat het uitvoerend comité overleg pleegde met de senaat van de Landbouwhogeschool, die het overigens oneens was met de keuze van het terrein. Tot een onderlinge samenwerking tussen Comité en senaat zou het gedurende het hele proces tot aan de bouw nauwelijks komen; de senaat zou blijven volharden in zijn afwijzende houding. Ook minister J.B. Kan van Binnenlandse Zaken en Landbouw

vroeg zich af of er in Wageningen wellicht andere terreinen eerder in aanmerking kwamen voor de bouw van een aula. Maar, schreef hij aan het college van curatoren, omdat het "hier eene zóó belangrijke schenking betreft" leek het hem beter dat "zoo enigszins mogelijk met de wenschen van de schenkers rekening zal dienen te worden gehouden".

De normale gang van zaken was, dat de Rijksgebouwendienst het ontwerp leverde. In dit geval echter werd een grootse prijsvraag uitgeschreven. Het programma van de prijsvraag kwam in februari 1928 uit. Uitvoerig stond hierin aangegeven, waaraan de deel te nemen, in Nederland gevestigde, Nederlandse architecten zich dienden te houden. De aanneemsom van het gebouw - exclusief verwarming, verlichting, bouwkundige honoraria en bijzondere decoratie - zou het bedrag van *f* 55.000,- niet mogen overschrijden. Als eerste prijs zou een bedrag van *f* 1000,- worden uitgekeerd. De tweede en derde prijs bedroegen respectievelijk *f* 500,- en *f* 100,-.
Op 20 juni kwam het jury-rapport al uit. De Stichting had 83 - anonieme - inzendingen binnen gekregen. Via schiftingen hield de jury 25 ontwerpen over. Na een laatste selectie kende de jury de eerste prijs toe aan H.T. Zwiers, bouwkundig ingenieur te Haarlem, met zijn ontwerp "Hoe 't groeide".
Een groot deel van de jurylof ging uit naar Zwiers' oplossing voor het voorterrein, dat uiteindelijk nooit gerealiseerd zou worden: "De buitengewoon aardige vondst van een pergola als ingang, met de groote vestibule, heeft tot een gelukkig geheel geleid.(...) De groepeering der massa's maakt een zeer fraai en goed omlijst voorterrein mogelijk, terwijl de onfraaie belendingen worden afgedekt. Hierdoor vermindert het bezwaar verbonden aan het achteruitstellen van het gebouw. Dit ontwerp leent zich bij uitstek voor een eenvoudige uitvoering".
Burgemeester en wethouders van Wageningen stelden daar tegenover, dat het ontworpen gebouw niet het karakter vertoonde, dat van het meest representatieve gebouw van een hogeschool mocht worden verwacht. Bovendien zouden, door het zo ver naar achteren plaatsen van de aula, ongewenste doorzichten ontstaan en zou de westelijke gevel van sociëteit Ceres storend in het oog springen; bovendien verbood artikel 4 van de Bouwverordening te bouwen op een afstand van meer dan tien meter van de weg. Tevens meenden burgemeester en wethouders dat het terrein "allen organischen samenhang met het

uitbreidingsplan der gemeente volkomen mist" en dat "elk verband van het Aula-gebouw met de reeds bestaande gebouwen der Landbouwhoogeschool ontbreekt". Burgemeester en wethouders van Wageningen besloten op 25 juni 1929 de gevraagde vergunning dan ook te weigeren.

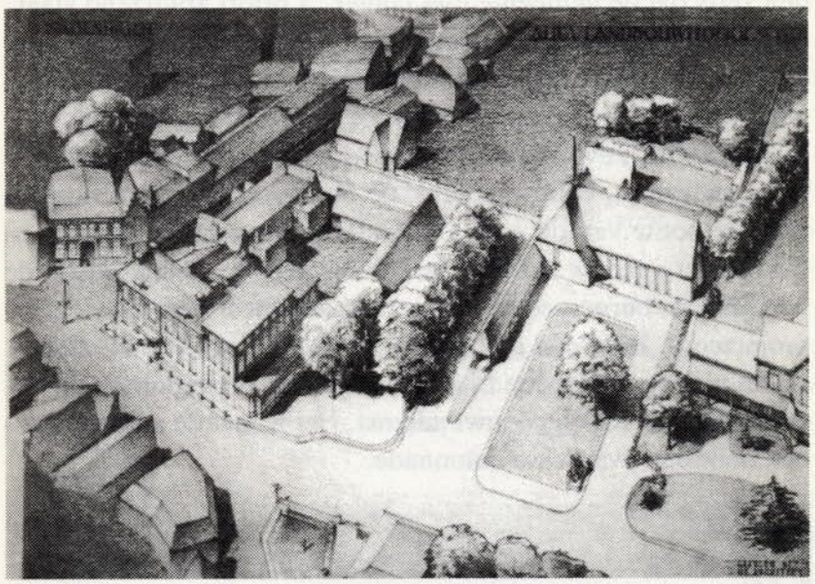

Afb. 7.
Het winnende, maar niet uitgevoerde ontwerp van de Aula.

Het langdurig uitstel had tot gevolg, dat door het kweken van rente van het oorspronkelijke kapitaal, het bijeengebrachte bedrag eind 1931 was gegroeid tot ruim *f* 110.000,-. Hierdoor en door de prijsdaling van bouwmaterialen werd "een onbekrompen uitvoering van het ontwerp van Zwiers mogelijk." Het bestuur van de stichting Aulafonds gaf de architect opdracht te onderzoeken of een hernieuwde aanvraag om een bouwvergunning kans van slagen zou hebben. Er werd zelfs overwogen om te onderzoeken de gelden te bestemmen voor een geschenk ten behoeve van een andere instelling van rijkslandbouwonderwijs, gelegen in een gemeente waarvan grotere medewerking mocht worden verwacht. Op 28 december 1931 presenteerde Zwiers een nieuw ontwerp, dat tegemoet zou komen aan de grootste bezwaren van burgemeester en wethouders. In dit nieuwe ontwerp zou de zaal 400 tot 500 mensen kunnen bevatten; doordat die zaal boven de andere ruimten was geprojecteerd zou het terrein minder volgebouwd worden en vanzelf een "monumentaler" karakter krijgen.

In november 1932 diende een aantal ingezetenen van Wageningen een adres in bij burgemeester en wethouders, waarin met klem werd verzocht gunstig op de bouwaanvraag te beschikken. Burgemeester en wethouders gingen akkoord met het nieuwe ontwerp, net als later de senaat van de L.H., en stelden zelfs dat de gemeente niet langer "a priori afwijzend staat" tegenover bouwen op het omstreden perceel tussen De Wereld en Ceres, hoewel men nog altijd ervan overtuigd was dat het gebouw op andere plaatsen beter tot zijn recht zou komen.
In juli 1933, zeven jaar na de verjaardag van het rijkslandbouwonderwijs, werd eindelijk de bouwvergunning verkregen voor de bouw van de Aula op het terrein tussen De Wereld en Ceres. Het gebouw is in het laatste ontwerp overeenkomstig de wensen van burgemeester en wethouders meer naar de weg geprojecteerd. Het bood ook plaats aan het college van curatoren. In het plan is tevens een bibliotheekgebouw opgenomen, in opdracht van de Rijksgebouwendienst. Het is met de aula verbonden door een overdekte colonnade.

Afb. 8.
De Aula omstreeks 1950

Op 5 april 1935 vond de overdracht plaats aan de regering door de stichting Aulafonds. Op de achterzijde van de menukaart voor de feestelijke maaltijd op die dag staat de veelbetekende tekst: "Een gegeven paard .." bij een tekening die het spreekwoord uitbeeldt. De zogenoemde hulpaula op Duivendaal kreeg vanaf het in gebruik nemen van de aula de naam hulpgebouw. Dit pand is in 1972 door brand verwoest.

LABORATORIUM VOOR LANDMEETKUNDE
(Hesselink van Suchtelenweg 6)

Vanaf de Betuwse Rijndijk tussen Heteren en Driel ziet men aan de overkant het bijna on-Nederlandse landschap van een steil oprijzende beboste heuvelrug, de Wageningse Berg. Aan de westzijde ontwaart de toeschouwer een blinkend wit gebouw met een gebogen front en een toren. Het vermoeden dat de plaats van dit gebouw alles te maken heeft met het fraaie uitzicht dat de gebruikers hebben over de wijde omgeving is juist, echter met dien verstande dat dit uitzicht voor wetenschapsbeoefening en niet voor estetisch genot is bedoeld. Het gebouw is namelijk het Laboratorium voor Landmeetkunde, vroeger ook wel Laboratorium voor Geodesie genaamd, van de Landbouwuniversiteit Wageningen en is speciaal voor dat doel, de studie der landmeetkunde, voor die plaats ontworpen.

Het vak landmeetkunde of geodesie stond al vóór de verheffing van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool tot Landbouwhogeschool in 1918 op het rooster van dit onderwijsinstituut. In dat jaar is bovendien een speciale cursus voor de opleiding van landmeters aan de Landbouwhogeschool in het leven geroepen. De voorzitter van het bestuur van deze opleiding, professor J.W. Dieperink, was tevens docent landmeten en waterpassen aan de Landbouwhogeschool. De cursus werd gegeven in "De Valk", een voormalig hotel, dat gestaan heeft aan de Generaal Foulkesweg, op het voorterrein van het gebouw van de vakgroep Erfelijkheidsleer. De ruimte in dit voormalige pension was echter beperkt. Het gebouw moest namelijk gedeeld worden met afdelingen van de Landbouwhogeschool, voornamelijk met professor dr. W.K.J. Roepke, hoogleraar in de tropische landbouw, en zijn studenten. Het practicum van de landmeters was daardoor noodgedwongen gesitueerd in de kleine serre van het hotel.
Na het overlijden van professor Dieperink in 1935 werd de landmeterscursus overgebracht naar de Technische Hogeschool Delft, dat al enige tijd had gepoogd deze opleiding over te nemen. De opvolger van Dieperink, de latere professor A. Kruidhof, is sindsdien dus alleen docent landmeten aan de Landbouwhogeschool.
Voor het houden van colleges en practica moest hij gebruik maken van de beperkte ruimte die door het vertrek van de

landmeterscursus naar Delft in "De Valk" was vrijgekomen.
Dat de huisvesting van de landmetersopleiding in dat gebouw verre van ideaal was werd al in een vroeg stadium ingezien. Reeds in het hiervoor genoemde, in 1919 gelanceerde plan om gronden aan te verwerven ten behoeve van de stichting van een conglomeraat van L.H.-gebouwen op de Wageningse Berg is ruimte gereserveerd voor de bouw van een laboratorium voor geodesie op de Bergrand.
In 1942, toen het belang van het landmetersonderwijs aan de Landbouwhogeschool met de stichting van de nieuwe opleiding Cultuurtechniek sterk toenam, stelde Kruidhof, samen met zijn collega M.F. Visser van cultuurtechniek, de bouw van een laboratorium voor geodesie op de Wageningse Berg opnieuw aan de orde. Hij had toen zelfs al vrij concrete ideeën over het gebouw, die hij uiteenzette in een brief van 13 september 1943 aan het college van curatoren van de Landbouwhogeschool en die hij bovendien eigenhandig vorm gaf in enkele kleimaquettes. Belangrijke elementen van het huidige gebouw, zoals de practicumzaal met gebogen gevel aan de voorzijde en de uitkijktoren, maakten al deel uit van Kruidhofs toenmalige concept.

Inmiddels hadden zich in 1942 bij de gemeente enkele gegadigden gemeld voor de koop van een stuk in gemeentehanden zijnde grond aan de Hesselink van Suchtelenweg, ten zuiden van het Laboratorium voor Microbiologie. De burgemeester wist echter als medecurator dat de Landbouwhogeschool dit perceel reeds in het plan van de jaren twintig om een concentratie van L.H.-gebouwen op de Wageningse Berg te stichten, gereserveerd was voor de bouw van een laboratorium voor geodesie. Daarom gaf hij het Rijk bij brief van 24 april twee weken de tijd om te reageren. Er kwam spoedig een reactie en reeds op 11 augustus 1942 kon de burgemeester een principebesluit tot verkoop van dit perceel aan de Bergrand nemen.
Er bleek echter een adder onder het gras van dit fraai gelegen perceel te schuilen. Toen het aankwam op definitieve overdracht werd het Rijk geconfronteerd met een uiterst beperkende voorwaarde. Het perceel maakte namelijk deel uit van een villapark aan de Hesselink van Suchtelenweg. Volgens de bebouwingsvoorschriften van het gemeentelijk uitbreidingsplan mocht ter plaatse slechts op bepaalde afstand van de Bergrand gebouwd worden. Dat betekende dat op de kleine,

nog lege kavels in dit villapark slechts gebouwen van betrekkelijk geringe omvang neergezet konden worden en geenszins een groot laboratorium voor geodesie zoals de Rijksgebouwendienst en de Landbouwhogeschool zich dat voorstelden. Gezien de kwetsbaarheid van het fraaie landschap aldaar en de belangen van de eigenaren van de bestaande villa's was de gemeente niet bereid dit voorschrift soepel toe te passen of te veranderen.
Toen Wageningen in oktober 1944 op Duits bevel moest evacueren was de zaak nog steeds niet geregeld. Bij terugkeer bleek het gebouw "De Valk" onherstelbaar vernield te zijn. Als herinnering aan de oude locatie is het door de Wageningse beeldhouwer August Falise vervaardigde beeld van een valk, dat ooit de top van de voorgevel van het gelijknamige hotel aan de Generaal Foulkesweg sierde in de hal van het nieuwe gebouw geplaatst.
Het verlies van "De Valk" maakte de behoefte aan een nieuwe accommodatie voor geodesie natuurlijk des te dringender. Niettemin sleepte de kwestie zich voort tot februari 1948, toen het gemeentebestuur het Rijk dreigde met intrekking van het van 1942 daterende principebesluit tot verkoop van het perceel indien niet vóór 1 april een bouwplan ter tafel zou komen. Het op de valreep op 30 maart ingediende bouwplan van de Rijksgebouwendienst, waarvan de tekeningen ongetwijfeld al klaar lagen, behelsde een groot gebouw, dat zich uitstrekte over twee kavels van het villaparkplan, namelijk het betwiste en het daarnaast gelegen perceel. De standpunten stonden dus nog steeds lijnrecht tegenover elkaar.
De Geldersche Schoonheidscommissie, waarvan de voorzitter ir. A.M. Kuijsten als inspecteur van de volkshuisvesting nauw betrokken was geweest bij de totstandkoming van het villaparkplan aan de Hesselink van Suchtelenweg, vond dat de oprichting van een dergelijk groot gebouw op die locatie ernstig indruiste tegen het voornemen van het gemeentebestuur om het landschappelijk karakter van dit gebied te handhaven en alleen beperkte, verspreide bebouwing toe te staan. Bovendien betekende "het plaatsen van dit gebouw vanaf de lage Rijnoever en vanuit de Betuwe uit welstandsoogpunt een achteruitgang".

Uiteindelijk kwam men tijdens een bespreking op 29 juni 1948 tussen de rijksbouwmeester en leden van de colleges van curatoren van de Landbouwhogeschool en van burgemeester en

wethouders tot een vergelijk. Met tegenzin besloot het Rijk af te zien van de bouw van een laboratorium voor geodesie op het kwestieuze (gemeentelijke) perceel en het gewenste gebouw op te richten op een al in rijkseigendom zijnd stuk grond gelegen tussen de Laboratoria voor Microbiologie en voor Plantenfysiologisch Onderzoek. De gemeente was harerzijds bereid het betwiste perceel alsnog aan het Rijk te verkopen, maar dan op de strikte voorwaarde dat het onbebouwd zou blijven. Het zou dan gebruikt kunnen worden als terrein waarop de studenten buiten meetoefeningen zouden kunnen houden. De Geldersche Schoonheidscommissie kon zich met deze opzet verenigen. Over het feit dat het gebouw op de nieuwe plaats evenzeer het aanzien van de Bergrand zou veranderen liet zij zich verder niet uit.
De bouw van het Laboratorium voor Geodesie werd in juli 1950 gegund aan het aannemersbedrijf Van Aggelen te Renkum voor *f*.297.600,- . Door een bezuinigingsoperatie van de rijksoverheid moest het project enige tijd stopgezet worden. Toen het gebouw op 30 januari 1953 eindelijk officieel geopend kon worden bleken de bouwkosten te zijn opgelopen tot *f*.511.746,-.

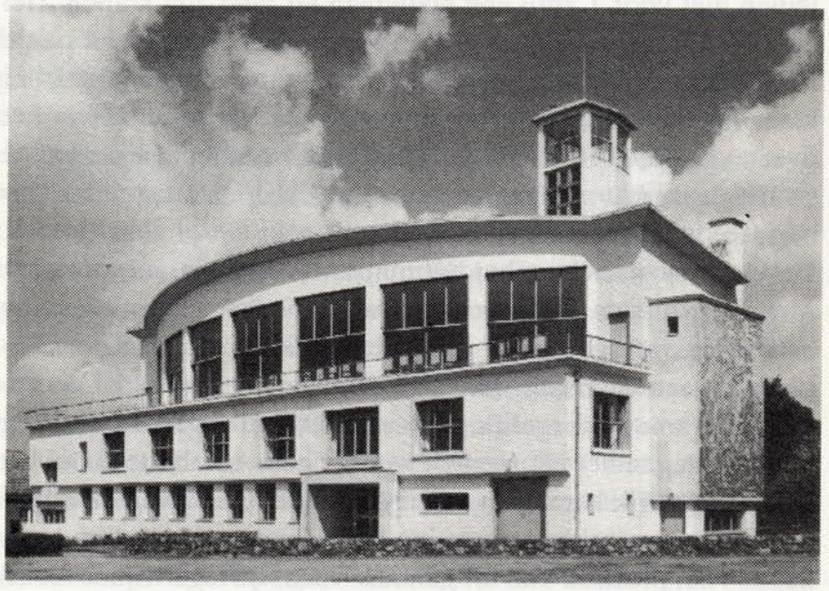

Afb. 9.
Laboratorium voor Landmeetkunde

Zoals hiervoor reeds aangestipt bevat het door architect F.E. Röntgen gemaakte definitieve ontwerp belangrijke elementen

van eerder door Kruidhof naar voren gebrachte ideeën, zoals de uitkijktoren en de gebogen gevel van de practicumzaal op de eerste verdieping. Ook in het inderhaast in maart 1948 ingediende, niet ondertekende bouwplan zijn een dergelijke zaal en toren opgenomen. De practicumzaal had die vorm om een zo goed mogelijk uitzicht op de omgeving te hebben. Dit was nodig omdat men met de toenmalige meettechnieken gebruik maakte van vaste punten in het landschap. Om zuivere meetresultaten te krijgen is de betonnen vloer van de zaal in een trillingsvrij grindbed van veertig centimeter gelegd. In de gebogen raampartij zijn zeven grote schuiframen aangebracht, omdat het vensterglas door lichtbreking onzuivere meetresultaten zou kunnen geven. Bovendien is de verwarming, om trilling van opstijgende warme lucht te vermijden, in het plafond verwerkt. De uitkijktoren bevat bovenin een ruimte waar drie studenten meetoefeningen kunnen verrichten. Op het dak van de toren is een platform bestemd voor astronomische waarnemingen.
De wandelaar, die vanaf de Hesselink van Suchtelenweg bij het Laboratorium voor Microbiologie in de richting van Wageningen het berg-pad wil volgen, ziet rechts, nabij het zojuist genoemde pand, het (nog steeds) maagdelijke grasveld liggen dat ooit bestemd was tot bouwlocatie van het Laboratorium voor Landmeetkunde. Aangezien het uitzicht door de veranderde meettechnieken nu alleen nog esthetische betekenis heeft, doet de locatie er nu in wetenschappelijk opzicht niet meer zoveel toe. De ramen zijn dan ook enkele jaren geleden voorgoed dichtgelast. Over enige tijd zal Landmeetkunde het gebouw aan de Bergrand verlaten en zich voegen bij de vakgroepencluster Landgebruik aan de Nieuwlanden.

JAN-KOPSHUIS
(Generaal Foulkesweg 19)

Met de huisvesting van de bibliotheek van de Landbouwuniversiteit is het lange tijd slecht gesteld geweest. Van de start van het rijkslandbouwonderwijs in Wageningen in 1876 tot 1935 moest de bibliotheek een eigen gebouw ontberen en genoegen nemen met ondeugdelijke en soms zelfs ronduit gevaarlijke locaties. In de jaren twintig was de toen in het Rijksproefstation voor Veevoederonderzoek ondergebrachte bibliotheek gehuisvest in lokalen, die zich recht boven de brandende vuren van een smederij en in de onmiddellijke nabijheid van een scheikundig laboratorium bevonden. Pas in 1935 kwam aan deze uiterst ongewenste toestand een eind door de ingebruikneming van een nieuw bibliotheekgebouw achter de aula van de Landbouwhogeschool. De totstandkoming van het bouwplan is nauw verbonden met de stichting van de aula, waarmee het overigens ook in letterlijke zin, door middel van een overdekte colonnade,
is verbonden. Aanvankelijk fungeerde het bibliotheekgebouw van 1935 tevens als zetel van het college van curatoren van de Landbouwhogeschool.
Het boekenbezit en het personeelsbestand groeiden zo snel dat al spoedig na de oorlog plannen ontwikkeld moesten worden om een nieuw gebouw neer te zetten. Er zou echter nog veel water door de Rijn stromen voordat het zover was. Vele jaren gingen heen met intern overleg en overleg met de gemeente over de locatie en de aankoop van de grond. Intussen waren de centrale bibliotheek en het Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie PUDOC, instellingen die veel raakvlakken met elkaar hadden, steeds nauwer gaan samenwerken. Het onder één dak brengen van deze twee diensten lag voor de hand. Beide diensten waren slecht gehuisvest, de centrale bibliotheek met een steeds groeiend boekenbestand en 45 medewerkers in een oorspronkelijk voor ten hoogste 10 personeelsleden bedoeld gebouw, PUDOC in barakken aan de Marijkeweg, die het sinds haar ontstaan in 1957 niet verlaten had. De toestand in de oude gebouwen werd steeds nijpender, vooral in de bibliotheek, waar in de jaren zeventig de overbelaste vloeren met boomstammen gestut moesten worden.
Nadat verschillende locaties de revue waren gepasseerd viel de keus uiteindelijk op de hoek noordzijde Generaal Foulkesweg/

Wilhelminaweg, de plek waar tot 1970 de eerste algemene begraafplaats van Wageningen heeft gelegen.
De keuze voor nieuwbouw op die locatie was niet de eenvoudigste. De Generaal Foulkesweg, de oude Rijksstraatweg naar Arnhem, is een mooie door oude bomen en statige 19e eeuwse villa's omzoomde laan. Bouwen op een dergelijke plaats diende met grote omzichtigheid te gebeuren, temeer daar het niet ondenkbaar was, dat een al te confronterend ontwerp tegenstand van omwonenden zou oproepen, wat tot grote vertraging door beroepsprocedures zou kunnen leiden. En de tijd begon, zeker voor de bibliotheek zoals we hierboven gezien hebben, te dringen.
De locatiekeuze, mede ingegeven om planologische redenen, werkte een snelle oplossing van het huisvestingsprobleem van beide bovengenoemde diensten niet in de hand. Voordat de eerste spade de grond in kon moesten nog enkele "sluizen" gepasseerd worden, die kans op vertragingen opleverden, n.l. de beoordeling van het bouwplan door de schoonheidscommissie en planologische procedures om de bestemmingsbepaling van de grond - deze was nog steeds "begraafplaats en plantsoenen" - te laten wijzigen of om ontheffing van die bestemmingsbepaling te verkrijgen.
Zodra de locatiekeuze bekend was kon de architect, de aan het Oosterbeekse architectenbureau B & D verbonden architect J. Schrieke, die bewezen had gebouwen te kunnen ontwerpen die met hun omgeving harmoniëren, aan de slag om een ontwerp te maken voor een Wetenschappelijk Informatie Centrum (W.I.C.) op de plaats van de voormalige begraafplaats aan de Generaal Foulkesweg, waarin zowel de centrale bibliotheek van de Landbouwhogeschool als PUDOC gehuisvest konden worden. Op de maquette van het eerste ontwerp, dat de architect in januari 1978 aan de schoonheidscommissie voorlegde is al de huidige dakenstructuur, die aansluit bij die van de omliggende bebouwing, te zien. De eerste ontwerpmaquette toont echter een schuine plaatsing van een deel van deze gelede dakenstructuur ten opzichte van de rest van het dakencomplex. De schoonheidscommissie had hier ernstige bezwaren tegen, omdat deze schuine plaatsing indruist tegen de karakteristieke situering van de gebouwen in de directe omgeving aan de Generaal Foulkesweg, waarbij de lengteas van de huizen loodrecht op de as van de weg staat. Deze naar het oordeel van de commissie niet te verdedigen plaatsing is door de architect in een volgend ontwerp rechtgezet. Aanvankelijk lag het in de bedoeling om nagenoeg het hele terrein van de oude begraafplaats in twee fasen te bebouwen. Uiteindelijk is alleen de eerste fase totstandgekomen.

Afb. 10.
Maquette van het afgekeurde ontwerp van het Jan-Kopshuis, 1978.

Tijdens de hoorzitting voor de procedure tot wijziging van de bestemming van de grond uitten omwonenden alleen bezwaren tegen de gevaarlijke verkeerssituatie, die door de aanwezigheid van een dergelijk groot gebouw in de buurt zou kunnen ontstaan. Bezwaren tegen de bouw op zich of tegen het bouwplan werden niet gehoord. In december 1981 konden de bibliotheek en PUDOC eindelijk elk hun benarde veste verlaten en hun intrek nemen in het nieuwe gebouw. Op 14 april 1982 opende minister Jan de Koning het Wetenschappelijk Informatiecentrum aan de Generaal Foulkesweg, dat inmiddels was vernoemd naar Jan Kops (1765-1849), pionier op het gebied van landbouwonderwijs en -documentatie.

Wie nu het Jan-Kopshuis aan de Generaal Foulkesweg passeert zal er nauwelijks erg in hebben dat hier een groot gebouw staat, dat twee diensten met een gezamenlijk personeelsbestand van circa 100 medewerkers en een aanzienlijk boekenbestand herbergt. Dit effect is bereikt door de complexe dakgeleding en de verspringende bouwvolumen, waardoor de massaliteit van het gebouw niet opvalt. Door toepassing van de bijzondere dakenstructuur wordt een naadloze aansluiting verkregen met het patroon van loodrecht op de Generaal Foulkesweg gesitueerde

daken van de omliggende villabebouwing. Ook het gebruik van natuurlijke bouwmaterialen als baksteen en hout in de gevels past hierbij. De extra kosten die de verwerking van dit ambachtelijke materiaal met zich meebrachten werden weer gecompenseerd met besparingen die werden bereikt door buizen en leidingen in het interieur zichtbaar te laten, een wellicht onbedoeld modern tintje dat we doorgaans slechts terugvinden in veel minder traditioneel ogende gebouwen, waarin constructieonderdelen met opzet vrij worden gelaten.

Afb. 11.
Het Jan-Kopshuis, met rechts het poortje van de voormalige begraafplaats (foto Rein Heij).

In het kader van aanpassing van het nieuwe project aan de omgeving zijn enkele oude elementen van de voormalige begraafplaats gehandhaafd. Op het parkeerterrein is een aantal bomen en struiken van de oude begraafplaats intact gelaten. Aan de voorzijde van het Jan-Kopshuis staat een van de weinige rijksmonumenten, die Wageningen rijk is: het uit 1830 daterende neoclassicistische poorthuisje van de in 1829 aangelegde begraafplaats. De architect is er in geslaagd om dit gebouwtje in het geheel in te passen door het een vooruitgeschoven, maar niet losse positie te geven. De poortfunctie, die het in oorsprong had, heeft het echter niet behouden. De ingang is in het midden van het hoofdgebouw gesitueerd. De ruime entreehal deelt het gebouw in tweeën, links van de ingang aan de voorzijde vinden we de centrale bibliotheek, het rechter gedeelte van het gebouw wordt in beslaggenomen door PUDOC.

TROPISCHE PLANTENKAS
(Gen.Foulkesweg 37)

Bij een landbouwuniversiteit die zulke nauwe banden heeft met de tropische wereld - nu met Afrikaanse ontwikkelingslanden, in de koloniale tijd met Indië - hoort een tropische kas. Die bezit Wageningen dan ook, al draagt die niet de naam van Hortus Botanicus en heeft de kas ook niet de publieke functie en daarmee de algemene bekendheid die de tropische kassen van Leiden en Amsterdam hebben. In vakkringen geniet de Wageningse tropische kas echter internationale faam. De tropische kas van Wageningen, een hoog, modern, glazen gebouw, is te vinden aan de Arboretumlaan, achter het gebouw van de vakgroep Plantentaxonomie van de Landbouwuniversiteit. De kas staat op het terrein van deze vakgroep.
Het oude gedeelte van het gebouw van Plantentaxonomie is in 1896 gesticht als Tuinbouwschool, een afdeling van de Rijkslandbouwschool met een eigen directeur. Op de terreinen rondom de Tuinbouwschool werden een tuin en een arboretum aangelegd. In deze tuin stonden ook enkele kassencomplexen, waaronder links achter het schoolgebouw een warme kas voor diverse tropische planten. Na de opheffing van de Tuinbouwschool in 1906 is deze tuin met de daaropstaande kassen overgegaan in beheer van de directeur van het Arboretum, de botanicus professor dr. J. Valckenier Suringar, die tevens docent plantensystematiek en dendrologie was. In 1925, na het vertrek van Valckenier Suringar, verhuisde zijn opvolger professor dr. J. Jeswiet met zijn Laboratorium voor Plantensystematiek naar de voormalige Tuinbouwschool.
Na de ingebruikneming van de voormalige Tuinbouwschool heeft Plantensystematiek het oude kassencomplex van deze school overgenomen. Door de aanleg van de Arboretumlaan in 1932 moesten de kassen echter op die plaats verdwijnen. In het vervangende complex dat vervolgens aan de oostzijde van de Arboretumlaan, links achter het oude schoolgebouw, verrees is vermoedelijk veel materiaal uit de afgebroken kassen verwerkt. Bij de afbraak van de tropische kassen van Plantentaxonomie in de jaren tachtig trof men althans oude materialen aan, die mogelijk al van vóór 1900 - de periode van de Rijkstuinbouwschool - dateerden.
In tegenstelling tot nu zijn de tropische kassen van Plantensystematiek vóór 1940 wel van tijd tot tijd voor het publiek open-

gesteld geweest. "Pièce de résistance" van de Wageningse tropische collectie was de Amorphophallus titanum, een tropische plant met een zelden tot bloei komende bloem, die tot meer dan manshoogte kan groeien. Hierin had Wageningen een tegenhanger van de grote publiekstrekker van de Amsterdamse en Leidse tropische kassen, de Victoria Amazonica, beter bekend onder de vroegere naam Victoria Regia. De reuzenbloem van Plantensystematiek bereikte een hoogte van zeker twee meter en heeft in zijn korte "Wageningse" tijd slechts tweemaal in bloei gestaan, de eerste keer van medio juli tot medio augustus 1932 en de tweede keer in mei 1935.

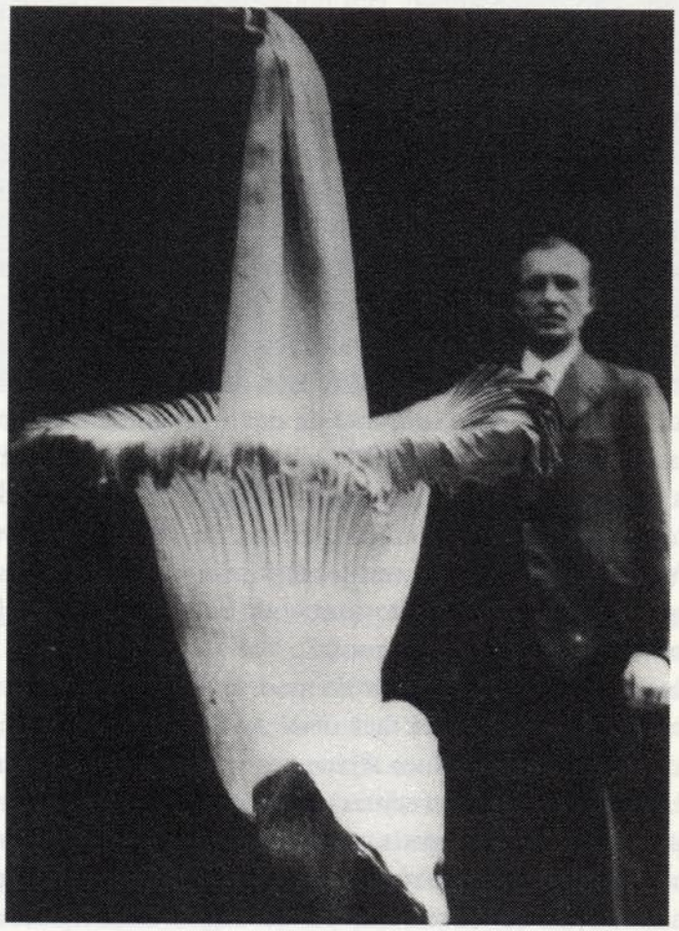

Afb. 12.
Chef tropische kas J.Freriks bij de bloeiende Amorphophallus titanum, 1932.

De enorme bloem van deze plant verspreidt tijdens de bloei een zeer onwelriekende aaslucht, waarmee vliegen, die voor bestuiving moeten zorgen, worden aangetrokken. Dit publieksonvriendelijke gedrag heeft kennelijk weinig invloed op de massale toeloop gehad. Tijdens de bloeidagen bezochten honderden belangstellenden per dag de Amorphophallus.
De plant heeft de Tweede Wereldoorlog helaas niet overleefd. Het voormalige hoofd van het naburige Laboratorium voor Plantkunde, professor E. Reinders, heeft tot laat in de bezettingsjaren, toen de Wageningse bevolking onder Duitse dwang de stad had verlaten, klandestien getracht de tropische collectie in stand te houden. Hij heeft echter niet kunnen voorkomen, dat de kassen tijdens zijn afwezigheid in een ravage zijn veranderd, waarbij de hele verzameling tropische planten, met inbegrip van de kwetsbare Amorphophallus titanum, verloren is gegaan.
Bij opbouw van een nieuwe collectie na de oorlog maakte de onafhankelijkheid van Indonesië een heroriëntatie van het verzamelgebied wenselijk en noodzakelijk. In samenspraak met Leidse en Utrechtse collega's richtte Plantensystematiek haar aandacht sindsdien op het Afrikaanse continent. We vinden in de huidige tropische kas dan ook voornamelijk Afrikaanse planten.

De Wageningse tropische kas vervult drie functies. De collectie vormt een levend en levendig demonstratieobject voor studenten. Het effect van levendigheid wordt nog versterkt door een veertiental los rondvliegende brilvogels en een Japanse nachtegaal, die de bladluispopulatie op een laag niveau moeten houden. Verder is de collectie natuurlijk voorwerp van wetenschappelijk onderzoek. In de kas kunnen de planten van dag tot dag, en dat over een lange periode, bestudeerd worden, zodat zij beter dan op hun plaats in de natuur - doorgaans een ontoegankelijk oerwoudgebied - in hun ontwikkeling kunnen worden gevolgd. Tenslotte worden in de kas planten bewaard die inmiddels in de vrije natuur zijn uitgestorven.

Toen de Landbouwhogeschool in 1975 besloot langs de Arboretumlaan een vakgroepencluster "Botanisch Centrum" te stichten werden de kassen van de vakgroepen, die tot dit cluster zouden gaan behoren onder de loep genomen. Daarbij bleken de tropische kassen van Plantentaxonomie, waarin zoals hierboven reeds is aangehaald veel oud materiaal verwerkt was, in zo'n slechte staat te zijn, dat er direct gevaar voor instorting bestond. De Rijksgebouwendienst wilde deze traditio-

neel gebouwde kassen vervangen door één grote kas van een markant model. In plaats van het klassieke zadeldakmodel zoals er in het Westland duizenden staan kwam de architect, ir. W.R. de Vries van het architectenbureau Dingemans, De Vries & Partners uit Utrecht, met een ontwerp van een kas, waarvan de hoofdvorm het best omschreven kan worden als een verticaal van de nok tot de grond doorgesneden buitenmodel groentekas.

Afb. 13.
De (nieuwe) tropische kas, gezien vanaf de Arboretumlaan.

Het ontwerp wordt gekenmerkt door één loodrechte en één schuine zijde. De punt moest daardoor enkele meters hoger worden dan bij een model van een zadeldak het geval geweest zou zijn om het verlies aan zijwaartse ruimte van de hoogste bomen in de kas te compenseren. In een conventionele kas staan de hoogste bomen recht onder de nok. In deze kas kan dat niet en moet de ontbrekende ruimte gevonden worden in verhoging van de schuine zijde. Dit heeft tot gevolg dat de rechte zijde eveneens verhoogd moet worden en de kas daardoor als geheel hoger wordt. Binnen heeft men vanaf twee loopbruggen over de volle breedte van de kas aan de schuine en aan de rechtopgaande zijde een goed overzicht van de vegetatie. Hoewel er, zowel in technisch als in architectonisch opzicht, zeker geen sprake is van een doorsneegebouw, heeft de nieuwe

tropische kas op lokaal niveau alleen in technisch opzicht de aandacht getrokken. De goedkeuring van het bouwplan door de schoonheidscommissie werd zonder commentaar verleend en de plaatselijke pers concentreerde zich in haar berichtgeving over de ingebruikneming van de kas op 5 oktober 1984 geheel op de aard van de plantencollectie en op de techniek, die in de kas geïnstalleerd was om een tropisch klimaat in stand te houden. Aan de bijzondere architectuur van het gebouw werd geheel voorbijgegaan. Of het Wageningse "glaspaleis" op den duur, zoals de Victoriaanse tropische kassen van andere universiteiten, de status van monument zal bereiken, ligt in de schoot der toekomst verborgen.

BESTUURSCENTRUM LANDBOUWUNIVERSITEIT
(Costerweg 50)

Vrijdag 4 september 1990 was een historische dag voor de Landbouwuniversiteit Wageningen. Op die dag vond de officiële opening van het nieuwe hoofdgebouw van de universiteit aan het Duivendaal plaats. Hiermee was een eind gekomen aan een periode van bijna 125 jaar groei en bloei van het rijkslandbouwonderwijs - van middelbaar tot universitair niveau - in één van de oudste en grootste gebouwen in het hart van de oude stad.

De bakermat van de Landbouwuniversiteit ligt in één van de drie wooncomplexen, die Lubbert Adolf Torck, heer van Rosendael en bekleder van talloze ambten, waaronder dat van burgemeester, dijkgraaf en drost van Wageningen, in de jaren 1743 en 1744 aan de Heerenstraat liet neerzetten. Hij verhuurde deze uiterlijk sobere, maar voor de toenmalige Wageningse verhoudingen formidabele gebouwen aan welgestelde burgers. Het meest noordelijk staande gebouw bevatte vier woningen en is op enkele tientallen meters van de straat gesitueerd. Twee vleugels met koetshuizen omsloten het voorterrein.

Mede als gevolg van het feit dat er in Wageningen sinds 1873 een gemeentelijke landbouwschool bestond, was deze stad de belangrijkste kanshebber voor de vestiging van de eerste Rijkslandbouwschool van middelbaar niveau in ons land. Om het Rijk tegemoet te komen deed de gemeente de promotor van deze op te richten school, de inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. M. Salverda, een genereus aanbod: de gemeente zou het bovengenoemde gebouw, "het Bassecour" genaamd, met de daarachter gelegen tuinen, aankopen en het vervolgens in gebruik afstaan aan het Rijk, die er de Rijkslandbouwschool in zou vestigen. Nadat het Rijk op dit aanbod was ingegaan en die school aldus in 1876 in Wageningen van de grond kwam, bleek de gemeente ook nog bereid een forse bijdrage te leveren in de kosten van inrichting en verbouwing van het Bassecour. Reeds in 1877 volgde de afbraak van de oude koetshuizen en de bouw van twee door J.F. Metzelaar, rijksbouwmeester van gevangenissen en gerechtsgebouwen, ontworpen vleugels.

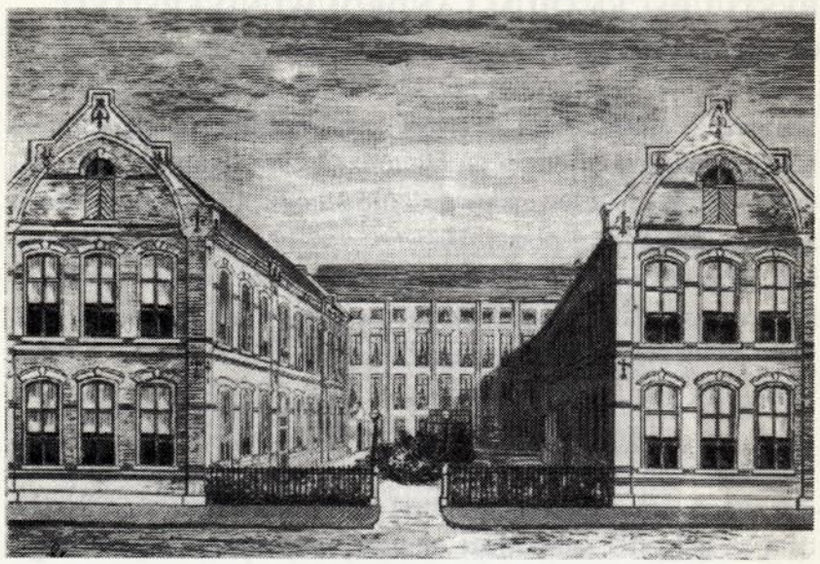

Afb.14.
De Rijkslandbouwschool ("het Bassecour"), met de oorspronkelijke zijvleugels, 1882.

Aanvankelijk was het Bassecour het enige gebouw van de Rijkslandbouwschool. Reeds in 1880, bij de stichting van nieuwe gebouwen op Duivendaal, kon het Bassecour-complex voor het eerst aanspraak maken op het predikaat "hoofdgebouw". In het begin heeft het hoofdgebouw naast onderwijsinrichting vele functies gehad, die op een of andere manier in verband stonden met de Rijkslandbouwschool. Zo diende het (tot 1882) als internaat voor buiten Wageningen wonende studenten, herbergde het lange tijd dienstwoningen van leraren en conciërges, laboratoria en de schoolbibliotheek.
De groei van rijksschool voor middelbaar landbouwonderwijs tot Landbouwuniversiteit is niet zonder gevolgen geweest voor het hoofdgebouw. De adminstratie en de andere L.H.-diensten in het hoofdgebouw groeiden mee met de wassende studentenstroom. Talrijke interne verbouwingen waren nodig om gelijke tred met de ontwikkelingen te houden. Tussen 1902 en 1986 leverde dat negentien in- en externe verbouwingen op. De meeste opvallende verbouwingen zijn geweest de tussenvoeging van een extra bouwlaag op de vleugels (1909 en 1911), de verhoging van de vierde bouwlaag van het Bassecour (1932) en de toevoeging van een uitbouw met collegezaal aan de noordelijke zijgevel van het Bassecour (1922). De gedachte dat het Bassecour door al die ingrepen zoveel van zijn authenticiteit verloren zou hebben heeft er veel toe bijgedragen, dat het van oorsprong 18e eeuwse gebouw niet op de rijksmonumentenlijst geplaatst is. Diezelfde gedachte ten aanzien van de vleugels van Metzelaar heeft voor de gemeente een belangrijke rol gespeeld om deze gebouwen niet van de slopershamer te redden.
De vele verbouwingen tonen wel aan dat het complex van het hoofdgebouw slechts ten koste van steeds nieuwe ingrepen bruikbaar gehouden kon worden. Bovendien was en bleef het een zeer onderhoudsgevoelig pand. Nieuwbouw op die plaats was weinig aantrekkelijk vanwege de moeilijke bereikbaarheid, zo diep in het centrum van de stad, nog afgezien van te verwachten procedures, die in gang gezet zouden kunnen worden tegen plannen tot afbraak van een op de gemeentelijke monumentenlijst staand pand. Als alternatief leek het Duivendaalterrein uitstekend geschikt. Het lag dicht tegen het centrum van de stad aan, er was voldoende ruimte en - last but not least - de gronden waren al eigendom van de universiteit, een voordeel dat, zoals bij eerdere plannen al is gebleken, niet hoog genoeg kon worden gewaardeerd.
De locatie Duivendaal voldeed ook precies aan één van de doelstellingen van het rapport "De Landbouwhogeschool in Wageningen" van maart 1977: "er dient naar grotere verwevenheid van situering van L.H.-activiteiten met die van de Wageningse stedelijke functies te worden gestreefd". Hieruit vloeide volgens het rapport logisch voort dat een nieuw hoofdgebouw terwille van de bereikbaarheid met het openbaar vervoer en de nabijheid van winkels en openbare voorzieningen in nauwe relatie tot het stadshart diende te staan.
Het idee om een nieuw hoofdgebouw op Duivendaal neer te zetten was overigens geenszins nieuw. Het kwam al aan de orde in 1918 bij de voorbereiding van nieuwbouwplannen, die uiteindelijk hebben geleid tot het project om een concentratie van gebouwen op de Wageningse Berg te stichten. Rijksbouwmeester Teeuwisse vond de keuze voor die locatie echter niet zo geschikt: "Voor het hoofdgebouw der L.H. is een waardiger plaats dan op Duivendaal wel gewenscht". Door de problemen rond het "eenheids"plan van de Wageningse Berg moest de oprichting van een nieuw hoofdgebouw voorlopig ook op de lange baan geschoven worden.

Pas in 1975 werd opnieuw de stichting van een nieuw hoofd-

gebouw overwogen. In het begin van de jaren tachtig begonnen de plannen vaste vormen aan te nemen. In 1984 wist men zeker dat Duivendaal de nieuwe locatie zou worden en startte het overleg met de gemeente om van die zijde vlotte medewerking te verkrijgen, met name voor wat betreft de vaststelling van een nieuw bestemmingsplan voor Duivendaal. Daarbij kwam de vraag aan de orde welke van de oude gebouwen van Duivendaal gespaard zouden kunnen blijven. Het was immers historische grond waar de universiteit haar nieuwe hoofdgebouw wilden neerzetten. Het oudste daar nog staande gebouw dateerde al van 1880. De gemeentelijke monumentencommissie trachtte niet alleen zoveel mogelijk cultuurhistorisch interessante gebouwen te behouden, maar was er vooral ook op beducht dat de bebouwing langs het laantje zoveel mogelijk gesloten zou blijven, zodat het bijzondere historische karakter daarvan niet al te zeer verstoord zou worden. Tenslotte kon niet voorkomen worden, dat een tweetal panden, het Veeteeltgebouw achter Duivendaal 4 en een dichtbij staande houten stal in de stijl van de Amsterdamse School, gesloopt werden.
De nieuwe bestuurszetel zou, geheel in de lijn van het bouwbeleid van de universiteit van de jaren tachtig, geen gewone kantoorkolos moeten worden, maar een gebouw met een eigen architectuur. De architectenkeuze - L.J. Heijdenrijk van het Amersfoortse Architektenkollektief Heijdenrijk - paste in dat streven. Hij had bewezen, uitgaande van de omgeving of de aard van de opdrachtgever, een bijzonder gebouw neer te kunnen zetten. In Wageningen liet hij zich niet zozeer leiden door het karakter van de omgeving - Duivendaal met zijn historische bebouwing - als wel door de aard van zijn opdrachtgever, de Landbouwuniversiteit. In eerste instantie wilde hij het bestuurscentrum, zoals het nieuwe hoofdgebouw ook wel werd genoemd, als een plantenkas ontwerpen. Dit idee stuitte op praktische problemen. De klimatogische voorzieningen, die in een dergelijk bouwwerk aangebracht zouden moeten worden, zouden het krappe budget zeker overschrijden. Bovendien sprak het idee van een gebouw als een plantenkas de opdrachtgever niet zo aan. Men vond dat het een te eenzijdig en verouderd beeld gaf van wat de Landbouwuniversiteit vertegenwoordigt: niet alleen groen, maar ook chemie. Uiteindelijk is een tussenvorm ontstaan, een architectonische schepping niet *als*, maar *geïnspireerd op* een plantenkas.

Afb. 15.
Het Bestuurscentrum van de Landbouwuniversiteit aan de Costerweg.

Het bestuurscentrum bestaat uit twee kantoorvleugels - dat dit enigszins doet denken aan het oude hoofdgebouw met zijn vleugels is volgens de architect puur toeval - met een door een glazen dak overdekte tussenruimte, die als kantine wordt gebruikt (bij de universiteit spreekt men liever van een atrium). De glaswanden die deze binnenruimte aan beide uiteinden afsluiten versterken het plantenkas-imago van het gebouw. Dat doen ook de planten in het atrium en de klimplanten in de verticale sleuven aan de buitenzijde van het gebouw.

Bij de plaatsing van het gebouw op het terrein Duivendaal is getracht de relatie tot het nabije stadscentrum te benadrukken. Het middengedeelte ligt in het verlengde van de Riemsdijkstraat. Het beoogde uitzicht op de toren aan de Markt is echter alleen aan het uiteinde van de glazen hal ten volle te genieten - het monumentale pand Duivendaal 2 is een sta-in-de-weg - en het nieuw aangelegde tegelpad leidt niet naar een bruggetje over de stadsgracht maar eindigt voorlopig nog in een veld met onkruid. Het front van het gebouw is gericht naar de Lawickse Allee en de Costerweg, het staat dus met de rug naar de stad.
Wie het centrum van Wageningen over de Costerweg benadert, ziet het gloednieuwe bestuurscentrum van de Landbouwuniversiteit in volle glorie staan. Een modern, representatief gebouw met speelse elementen erop (het glazen dak), eraan (de klimplanten) en ervoor (de spijspotten van Bas Matser).
Het beeld De Zaaier van August Falise geeft het nieuwe ge-

bouw, zolang het beeld nog niet op zijn oude plaats is teruggezet, een historisch tintje, dat doet terugdenken aan het vroegere hoofdgebouw in het hart van de oude binnenstad, waar in 1876 de lange geschiedenis van Rijkslandbouwschool tot Landbouwuniversiteit begon.

LIJST VAN GERAADPLEEGDE BRONNEN:

A. Archivalia en andere niet-litteraire bronnen:

Gemeentearchief Wageningen, Nieuw-archief gemeente Wageningen (NAW):
inventarisnummers 163, 179, 181, 776

Semistatisch archief gemeente Wageningen:
dossiers bouwvergunningen (per adres gerangschikt)
eigendomsdossiers: Gasfabriekstraat 3 en Spijk 13 (-2.07.351)
dossier Verkoop grond gelegen aan de Bergrand aan het Rijk t.b.v. de bouw van een laboratorium voor geodesie (-2.07.351.12)
dossiers Algehele herziening uitbreidingsplan, resp. betreffende het Bergpoortplan en het Uiterwaardenplan (-1.777.811.21)
dossiers Overleg Ruimtelijke ordening tussen gemeente en L.U. (1.777.81 en -1.851.42)
dossier N.V. Sportfondsenbad Wageningen ; plan tot aanleg van een open zwembad aan het Spijk (-1.778.41)
dossier Instelling plaatselijke schoonheidscommissie (-1.853.23)

Rijksarchief in Gelderland, Arnhem:
M.E. de Ruiter, De archieven van de Rijkslandbouwschool 1876-1904, Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool 1904-1918, Landbouwhogeschool 1918-1958 te Wageningen, 1919-1958:
inv.nrs. 458, 459, 1066, 1070, 1072, 1079, 1086, 1087, 1092-1094,1469, 2208-2210, 2217, 2223, 2224, 2233, 2238, 2240, 2243, 2266, 2267.

Historische Verzameling van de Landbouwuniversiteit Wageningen:
diverse Onderwijsprogramma's, Gidsen etc. der Rijkslandbouwschool 1876-1904 en opvolgers (ongenummerd).

Interview met de heer G. Boelema, oud-hoofd administra-

tie
afdeling Plantensystematiek en -geografie, 16 juni 1993.

B. Litteratuur.

Behalve de in de tekst genoemde publicaties zijn geraadpleegd:

Binnenstad inventarisatie gemeente Wageningen 1976. Wageningen/Delft, 1977.

Botman, Wouter en Tijs Tummers, *Het schip van Blaauw, bouwen voor de Landbouwuniversiteit Wageningen 1877/1990.* Wageningen, [1990].

Boucher-Verloop, N.N., *De Laboratoria door C.J.Blaauw, architect.* Utrecht, 1990. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.

Gids voor Wageningen en omstreken. Z.pl., [1899].

De Landbouwhogeschool in Wageningen, rapport van de Commissie Ruimtelijke Planning. Wageningen, 1977.

De Plantensystematiek, in: *De Landbouwhogeschool op een keerpunt, jubileumboek ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Landbouw-hogeschool te Wageningen.* Z.pl., z.j. 348-358.

Roessingh, H.K., Schets van het ontstaan van de Landbouwhogeschool te Wageningen, van gemeentelijke landbouwschool in 1873 tot Landbouwhogeschool in 1918, in: *Bijdragen en mededelingen van de vereniging "Gelre"* LXVIII (1974/1975) 173-194.

Rijksgebouwendienst, Bureau Rijksbouwmeester, Adviesgroep Monumenten in Rijksbezit, *Geschiedenis van het Rijksbouwen, Jacobus van Lokhorst.* Z.pl.,1987.
Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.